

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA’LIMI MARKAZI

G. MANSUROVA

XORSHUNOSLIK VA XOR JAMOALARI BILAN ISHLASH USLUBIYOTI

Madaniyat, san’at kollejlari va akademik litseylar uchun o‘quv qo‘llanma

Toshkent
«Yangi nashr»
2008

85.314
M 24

*Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv metodik birlashmalari faoliyatini
muvofiqlashtiruvchi Kengash tomonidan nashrga tavsiya etilgan*

M a s ' u l m u h a r r i r :

N. SHARAFIYEVA —
O'zbekiston davlat konservatoriyasi
«Xor dirijorligi» kafedrası mudiri, professor

T a q r i z c h i l a r :

L. JUMAYEVA —
O'zbekiston davlat konservatoriyasi
«Xor dirijorligi» kafedrası professori

M. FAYZIYEV —
O'zbekiston davlat konservatoriyasi huzuridagi
Iqtidorli bolalar akademik litseyi direktori o'rinbosari, yetakchi o'qituvchisi

Mansurova G.

Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash: Madaniyat san'at kollejlari va akad. litseylar uchun o'quv qo'l./G.Mansurova;
Mas'ul muharrir N.Sharafiyeval; O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi. —
T.: Yangi nashr, 2008. — 88 b.

BBK 85.314ya722

«Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti» o'quv qo'llanmasi xor san'ati haqidagi nazariy bilimlarni o'rgatish bilan birga, o'quvchi-yoshlarda xor ijrochiligini tashkil etish bo'yicha dastlabki ijodiy jarayonni shakllantirish ko'nikmalarini ham o'zida mujassam etgan. O'quv adabiyoti sifatida u tajribali xor dirijori va ustoz G.Mansurova tomonidan tayyorlangan.

SO‘Z BOSHI

Aziz madaniyat va san‘at sohasidagi kollej va akademik litseylar o‘quvchi-yoshlari! Sizlarga mo‘ljallangan ushbu o‘quv adabiyoti ikki bo‘limdan iborat bo‘lib, xor san‘atining paydo bo‘lishi to‘g‘risidagi nazariy bilimlarni («Xorshunoslik») va xor jamoalarini tashkil etish haqidagi («Xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti») amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatadi.

«Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti» fanining asosiy maqsadi – xor ijrochisi bo‘lish uchun kollej yoki akademik litseyga oqishga kirgan, qolaversa, kelajakda «Xor dirijori» malakasiga ega bo‘lish istagidagi o‘quvchi-yoshlarga xor san‘ati haqida dastlabki nazariy bilimlarni, yakkaxon va xor ovozlarning tasnifi, ularning diapazoni va registrlarini, to‘g‘ri talaffuz qilish qoidalarini, shuningdek, asosiy musiqa atamalari, musiqiy ifodaviylik vositalarini o‘rgatishdir. Bu fan o‘quv rejalariga muvofiq belgilangan semestrda ma‘ruzalar tarzida o‘tiladi va xor san‘atining insoniyat madaniyatidagi o‘rnini yanada chuqurroq, mukammal o‘zlashtirib olishlaringizda katta yordam beradi.

Ma‘ruzalarni, musiqiy misollarni tinglab, xorlarning tuzilishi, inson ovozlari, diapazoni, badiiy imkoniyatlari, rang-barang ijro uslublari haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishingiz zarur, bu davr taqozosi, umumbashariy ta‘lim talablariga javob beradi. Turli xalqlarda xor ijrochiligidan rivojlanishini taqqoslab o‘rganish sizlarning dunyoqarashingizni, bilim chegarangizni kengayib borishiga ko‘mak beradi.

Mashg‘ulotlarda xor jamoalari tuzilgandan keyin kompozitorlar tomonidan yozilgan asarlarda ijrochilik imkoniyatlarining kengayib borishi, janrlar xilma-xilligi haqida, kichik va katta to‘liq xorlar uchun yaratilgan sara asarlar haqida mustaqil izlanishlar orqali bilib, ustoz bilan bahsli munozaralar uyushtirsangiz maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

«Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti» fani bo‘yicha mashg‘ulotlar yakuniy reyting nazorati o‘tkazish bilan tugatiladi. Reyting shakllarini ustoz o‘z tajribasidan kelib chiqib belgilashi mumkin. Quyidagi yo‘nalishlarda bilimlarga ega bo‘lganligingizni namoyish etishlaringiz lozim:

a) xor san‘atining paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixi, xorlar tuzilishi, uning badiiy va boshqa imkoniyatlari haqidagi nazariy bilimlar;

b) xor partiturasida ovozlarning joylashuvi va ularning alohida xususiyatlari haqida.

I BO'LIM. XORSHUNOSLIK

Xor san'ati tarixidan

Xor san'ati — musiqa san'atining janrlari orasida o'zining ommaviyligi va demokratik xususiyatlarga egaligi bilan ajralib turadi. Hozirgi kunda u keng tarqalgan asl xalq san'ati turiga aylangan. Bu san'at turi insonlarni musiqiy tarbiyalashda, estetik qarashlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Odamlarning bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan ma'naviy ongi, didiga, bir yagona g'oya, yagona ijroni maqsad qilib, so'z va musiqadagi tuyg'uni jamoa bo'lib ijro etish, ularni yanada jipslashtiradi. Bu san'at doimo xalq qo'shiqchilik ijodiyoti bilan bog'liq bo'lib, turli millatlar musiqa madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida katta ahamiyatga egadir.

Xor san'ati o'zining qadimiy musiqa madaniyatini ifodalashda uzoq tarixga yondoshadi. Asrlar davomida cherkov kuylari professional xor san'atida asosiy ijrochilik hisoblangan. Qadimiy cherkov kuylari, xuddi qadimiy grek kuylariga o'xshab paydo bo'lishiga qadar ovozlarning pastki va yuqori ovozlari (organum, diskant) rivojlana bordi.

Uyg'onish davrida xor san'atida katta o'zgarish — ko'p ovozli xor ijrochiligi paydo bo'ldi. Xor san'atining yanada chuqurroq ravnaq topishiga *a'capella* ijrosida kuylashning paydo bo'lishi asos bo'ldi. XV–XVI asrlarda yashab o'z ijodida ko'p ovozli asarlar yaratib kelgan — J.Palestrina, O.Lasso, K.Janeken kabi polifonist-kompozitorlar o'z hissalarini qo'shdilar. Davr taqozosi bilan madaniyatlar yaqinlashuvi asrlardan-asrlarga o'tib, bir-biriga ta'sir ko'rsata boshlagan. Xususan, O'zbekiston madaniyatiga g'arb mamlakatlari, ayniqsa, Rossiyadagi madaniy o'zgarishlar bevosita singib kelavergan. Buni inkor etib bo'lmaydi, shu sababli mazkur madaniyatlar haqida ham ma'lum bir tushunchalarga ega bo'lib olishimiz darkor.

G'arb mamlakatlarida xor ijrochiligi. Ma'lum bir davrdan so'ng xor san'atida yana bir o'zgarish paydo bo'lib, yirik asarlar — kantata, oratoriyalar mualliflari sifatida — I.S.Bax, G.Gendel, K.Glyuk ijodi, keyinchalik Meyerber, J.Verdi, shu bilan birga F.Shubert, B.Mendelson, R.Shuman kabi romantik kompozitorlar ijodida kamer xor musiqasi rivoj topdi. Shu davrda qo'shiq sevadiganlar xor jamoalari «lidertafel» (nemischa so'z bo'lib, «yetakchi qo'shiqchi» ma'nosini anglatadi. Germaniya, Avstriya va Shveytsariya davlatlarida keng rivojlangan) va «orfeon» (fransuzcha «xor sevuvchilar jamoasi» 1818-yilda Parijda G.Vilemom rahbarligida) paydo bo'lgan.

Xor san'atining cherkov musiqa san'atidan asta-sekin tashqariga chiqishi, opera teatrlarining shakllanishi, XIX asrdagi milliy kompozitorlik maktabini xalq omma musiqasiga chambarchas bog'lanib ketishi Rossiya, Boltiq bo'yi davlatlari — Chexiya, Bolgariya, Vengriya va boshqa davlatlarda namoyon bo'lgan. Keyinchalik AQSH, Lotin Amerikasi, Yaponiya davlatlarida ham bu jarayon davom ettirilgan.

Rossiyada xor ijrochiligi. Ko'p asrlardan buyon rus xor san'ati o'zining izchilligi bilan ajralib turadi. Rus xor ijrochiligi va ijodiyoti xalq ijrochiligi va cherkov ijrochiligi yo'nalishida rivojlanib, bir-biriga o'zaro bog'langan yo'nalishlar tashkil etgan. Bularga qishloq va shahar qo'shiqlari, qo'shiqcevarlar xor jamoalari, maktab qo'shiqsevarlari, professional cherkov va opera xor kapellalari targ'ibot qilingan.

Birinchi bo'lib XV asrda tashkil qilingan «Хор государьевых певчих дьяков» («Podshohning kuylovchilari xori») keyinchalik Peterburg saroy xonandalari kapellasiga aylantirilgan va XVI asrda

yuzaga kelgan «Хор Патриарших певчих дьяков» («Patriarxning kuylovchilari xori»), keyinchalik Moskva sinodal xori, deb atalgan. Patriarxning kuylovchilari xori rus professional xorlarining ilk namoyondalari bo'lib qolishgan. Cherkov ijrochiligi o'z davrida musiqa qobiliyatiga ega ijrochi va xor rahbarlari (regentlar), XVI–XVII asrlarda esa dvoryanlar, pomeshiklar o'z qaramog'ida xor va orkestrlar tashkil etadilar. Bunday jamoalarni «metsenatlar» – san'at homiylari xori, deb (graf Sheremetyev o'z kapellasining serqirra va sermazmun ijodi bilan 150 yilga yaqin ijod qilib kelgan jamoalardan; knyaz Yu.Galitsin xorlari va boshqalar) nomlangan. Bu kapellalar o'z ijro mahoratlari, dasturlari bilan rus xor madaniyatiga juda katta, yuksak hissa qo'shgan. Ushbu xor jamoalariga krepostnoylar rahbarlik qilib, ular ichidan atoqli xor dirijorlari – S.Dektaryev, G.Lomakin, A.Arhangelskiylarning yetishib chiqishi misol bo'la oladi.

XIX asrning ikkinchi yarmida ma'rifiy yo'nalishda xor san'ati ijrochiligi adabiyot va san'atdagi demokratik harakatlar bilan uyg'unlashib, ijtimoiy xarakterga ega bo'la boshladi. Tarixiy davrda Rossiyada ommaviy uyg'unishlar rus qo'shiqchiligi xalqning talabiga javob bera oladigan asarlar yaratilishi va yangi rus qo'shiqchiligi maktabi targ'ibot etilishiga olib keldi. Bu ayrim jonkuyar insonlar – M.Balakiriyev va G.Lomakinning «Bepul musiqa maktablari», I.Melnikovning «Bepul xor sinflari» kabi professional va havaskorlar xorlari tashkil etilishiga sabab bo'ldi.

XIX asr oxirlarida atoqli xor dirijori A.Arhangelskiyning professional xori dunyo bo'ylab tanildi. Xor jamoasining tiniq kuylashi, xor ansamblining mukammallashuvi turli ko'p ovozli asarlarni yuqori saviyada namoyish etishga olib keldi. Yuqori malakali dirijor, kompozitor va ustoz A.Arhangelskiy rus xor san'atini yuksaklarga ko'tarishga sababchi bo'lgan ijodkorlardan biri.

Kompozitorlar ijodi xor san'atining turlanib, janrlar nuqtai nazaridan keng qamrovga ega bo'lishida muhim o'rin tutadi. A.Alyabyevning xor uchun asarlari, A.Dargomijskiyning «Peterburg serenadalari» so'zsiz xor bo'lib ijro etishning ilk namunalari bo'lib qoldi. P.Chaykovskiy, N.Rimskiy-Korsakov, M.Musorgskiy, S.Kyui, E.Nappravnik, A.Arenskiy, I.Ippolitov-Ivanov, A.Grechaninov, V.Kalinnikov, P.Chesnokov, S.Taneyev kabi kompozitorlar ijodida xor uchun yozilgan a kapella uslubidagi asarlar xor san'atining yangi pog'onaga ko'tarilishiga asos bo'ldi. Ularning asarlari bugungi kunda ham o'z mavqeini yo'qotgan emas.

XX asrda ham Rossiya hududida ko'plab professional xor jamoalari tuzilib, ular keng konsert-ijrochilik faoliyatini olib borgan. Davlat rus xori, Respublika rus xor kapellasi (keyinchalik A.Yurlov nomi berilgan), Radio va Markaziy televideniye qoshidagi Rus qo'shiqlari xori, Peterburg kuylovchilari kapellasi kabilar bunga misol bo'la oladi. Butun dunyoga tanilgan xor dirijorlari – G.Dmitriyevskiy, K.Ptisa, N.Danilin, A.Sveshnikov, A.Aleksandrov, V.Sokolov, A.Yurlov, A.Yegorov, A.Mixaylov, V.Minin, M.Pyatniskiylar kabilar mazkur san'at rivojlanishiga o'z ulushlarini qo'shdilar. XX asrning ikkinchi yarmida xor san'ati va kompozitorlik ijodiyoti yanada yuksaklarga ko'tarildi. Bunga S.Prokofyev, D.Shostakovich, V.Shaporin, M.Koval, G.Sviridov, V.Salmanov, A.Lenskiy, V.Shebalin, R.Boyko, R.Shedrin va boshqalarning ijodiy izlanishlarini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Shu davrda xor ijrochiligida bolalar ovoziga ham katta e'tibor berilib, maktab bazalarida xor studiyalari, xor to'garaklari, vokal ansamblari tashkil qilindi. Har yili o'tkaziladigan xor festivallari, qo'shiq bayramlari, bolalar musiqa ijodiyoti festivallari keng ko'lamda o'tkazildi. Vladimir Sokolov, Georgiy Struve va Viktor Popov rahbarligidagi bolalar xor jamoalarining dovruqi butun dunyoga taraldi. Bunday taniqli dirijor va kompozitorlar o'z vaqtida O'zbekiston bolalari, yosh musiqasevarlar bilan ham ko'plab ijodiy uchrashuvlar o'tkazganlar. O'zbekistonnig eng taniqli xor jamoasiga bundan chorak asr narida «Bulbulcha» nomi berilishiga Georgiy Struve sababchi bo'lgan.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. G'arb va Rossiya kompozitorlarining kattalar va bolalar xorlari uchun yozgan asarlaridan namunalar tinglang.
2. Sizga nomlari tanish bo'lgan dirijorlar va kompozitorlar ijodi haqida gapirib bering.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida xor san'atining rivojlanishi

Markaziy Osiyo xalqlari davr taqozosi bilan, madaniyatlar yaqinlashuvi tufayli xor ijrochiligi san'atidan ham bahramand bo'ldilar. Ular tarixan shakllangan o'z professional xor madaniyatiga ega bo'lmasa-da, jamoa bo'lib kuylash, xalqning turmush tarzi, hayoti, mehnat faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan azaliy qo'shiqlariga, musiqiy merosiga ega bo'lgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida asta-sekin musiqasevarlar jamiyatlari o'z faoliyatlarini boshlagan. Bunday jamiyatlardan — «Lira» deb nomlangan xor jamiyati kapelmeysteri V.Leysek tomonidan tashkil etilib, mahalliy xalqlarni yangi san'at turiga qiziqtirgan. Bu jamiyatning faoliyati ta'sirida turmush sharoiti, hayot tarzida o'zgarishlar ro'y berdi. Dunyo madaniyatiga bo'lgan qiziqish tobora avj olib bordi. V.Leysek uyushtirgan konsertlarda jahon tan olgan kompozitorlar — Meyerber, J.Verdi, M.Glinka va A.Dargomijskiy kabilarning operalaridan xorlar birinchi bor ijro etilgan va tinglovchilarda katta taassurot qoldirgan.

Ko'plab qadimiy musiqiy folklor namunalari ilgari ham allomalarimiz tomonidan tadqiq etilganligi barchaga ma'lum. Ijod namunalari ko'proq yilning ma'lum bir kunlari, ya'ni marosimlari bilan bog'liq bo'lgan. Misol sifatida o'zbek xalqining ijodiyotini keltirish mumkin. «Lola bayrami», mehnat qo'shiqlaridan — «Xashar», «Paxta teradi», «Suz xotin», to'y marosim qo'shiqlari — «Yor-yor», «O'lan», bolalar ijro etadigan — «Boychechak», «Ramazon qo'shiqlari», «Laylak keldi», «Oftob chiqdi», «Choriy chamber» va shunga o'xshash turli mavzulardagi qo'shiqlarni xor ijrochiligi shaklida ko'rish mumkin. Ular faqat tabiat qo'ynida, aniq bir marosimlarda o'z-o'zidan ijro etilgan. Bizning tushunchamizdagi dirijorlarda ehtiyoj bo'lmagan. Xor ijrochiligi sahna sharoitiga ko'chgandan so'ng rahbar boshqarib borishi lozimdir.

Turli ko'rinishdagi jamoa bo'lib kuylash jarayoni o'zbek folklorida ayrim janrlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Xor sa'natining birinchi pog'onasi sifatida — qo'shiq va raqsning bir-biriga uyg'unlashib, alla janrining paydo bo'lishini hisoblash mumkindir. Qo'shiqning asosiy matnini yallachi raqs bilan birgalikda ijro eta boshlaydi, naqarotni esa bir ovozda bo'lsa-da kichik ashulachilar guruhi jo'r bo'lib ijro etadi. Shuningdek, jamoa bo'lib ijro etish darvishlar xonishlarida ham ko'rinadi. Erkaklarning zikr aytishlari ham bunga yorqin misoldir. Asrlar davomida to'plangan ko'hna meros — «Shashmaqom»ning vokal qismlaridagi taronalar ham xonandalar ansambli tomonidan ijro etilib kelgan. Jumladan, o'zbek folklor qo'shiqlari va maqomlardagi jamoa bo'lib kuylash kelajakda Markaziy Osiyo xalqlari orasida xor san'ati rivojida katta zamin bo'la olgan.

O'zbekiston hududida XX asrning boshlarida teatr truppalari tuzilib, tomoshalar vaqtida spektakl mazmun-mohiyatidan kelib chiqib jo'rlikda ijro etiladigan qo'shiq va ashulalar xor ijrochiligi asta-sekin o'zbek xalqiga singib borayotganligidan dalolat bo'lgan. Tinglovchilarda kuyga solingan va birgalikda kuylangan matnlar katta taassurot qoldirgan, yuraklarni larzaga solgan.

1918-yilda Xalq konservatoriyasi ochilishi xor san'ati targ'ibotida muhim rol o'ynaydi. Toshkent shahrida birinchi bo'lib jonkuyar ustoz, izlanuvchan inson, ma'rifatparvar Ali Ardobus Ibrohimov rahbarligidagi oltmishta o'zbek og'il bolalaridan tashkil topgan maktab teatr jamoasi tuzildi. V.Sakovich tashkil etgan «Zebbiniso», Sh.Shoumarovning «Namuna» va S.Yenikeyevaning o'zbek qizlar xor jamoalari tuzilishi ham xor ijrochiligi ommaviylashishida munosib o'rin tutgan. 1936-yilda O'zbekistonda birinchi xor kapellasi tuzilgan va unga M.Lepexin rahbarlik qilgan. Dastlabki konsert dasturi xalqaro miqyosda, xususan, Moskvada bo'lib o'tgan O'zbekiston adabiyoti va san'ati kunlarida namoyish etilib, keng tinglovchilar olqishiga sazovor bo'lgan. Shu yo'sinda Respublika teatrlarida, harbiy okruglarda, o'rta maktablarda, o'quvchilar saroylarida xor jamoalari tuzilishi avj oldi.

O'zbekistonda xor ijrochiligini yuqori darajaga ko'tarish uchun yana bir muhim vazifani amalga oshirish joiz edi. Bu kadrlar tayyorlash ishi bo'lib, Toshkent davlat konservatoriyasida (hozirgi — O'zbekiston davlat konservatoriyasi) 1943-yildan boshlab xor dirijorlari tayyorlana boshlandi. Xuddi shu jarayon Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlarida ham amalga oshirildi. Tayyorlanayotgan kadrlar oldiga asosiy vazifa qilib, xor ijrochiligida professionallik nuqtai nazaridan yuqori madaniyatga

erishish, repertuar siyosatini olib borish yo'llari, targ'ibot usullarini o'zlashtirish belgilandi. Dastlabki tayyorlangan mutaxassislar (R.Xublarov, Ye.Gudkova, A.Vasilyeva, E.Melik-Karamyan, M.Subayeva kabilar) va kompozitorlar (Muxtor Ashrafiy, Tolibjon Sodiqov, Mutavakkil Burhonov, Sharif Ramazonov, Botir Umidjonov kabilar) yurtimizda xor san'atining yangi bosqichda shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynadilar.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Markaziy Osiyo mamlakatlarida xor san'ati paydo bo'lishiga sabab bo'lgan omillar nimalardan iborat.
2. Sizga tanish bo'lgan xalq qo'shiqlarini sanab, ularning ma'nosini gapirib bering.
3. O'zbekistonda xor ijrochiligi bo'yicha ta'lim jarayonining shakllanishi va ijodiy muhitning yaratilishi, bu borada dirijorlar va kompozitor faoliyati haqida gapirib bering.

Professional xor ijrochiligi

O'zbekistonda professional xor san'ati eng yangi san'at turlaridan biridir. Dastlab havaskorlik darajasida madaniyatimizga kirib kelgan bo'lsa-da, davr talabi bilan ushbu ijrochilik yo'nalishiga ham e'tibor kuchaydi. Professional xor jamoalari tuzish davlat tomonidan amalga oshirila boshlandi. Avvalambor 1952-yilda O'zbek filarmoniyasi qoshida birinchi professional xor kapellasi, maxsus ta'lim jarayonini o'tagan mutaxassislardan tuzildi. Ko'p ovozli yangi davr musiqa asarlarini ijro etish bunday jamoalardan mahoratni talab etar edi. Kapella, deb nomlanadigan bu musiqiy badiiy jamoaga iste'dodli xormeyster S.Valenkov rahbar etib tayinlangan. Bu jamoaga keyinchalik A.Sultonov, R.Xublarov, X.Vohidov, A.Hamidovlar rahbarlik qilishdi. Hozirda bu jamoaga D.Jdanov boshchilik qilmoqda.

Shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston xalq artisti Ahad Hamidov rahbarlik qilgan yillarda kapellaning eng gurrigan, dunyo kezzan davri bo'ldi. Dasturlaridan jahon klassik asarlari hisoblangan — oratoriyalar, kantatalar, messalar, oda va qasidalar ilk bor o'zbeklar diyorida jonli ijro etildi. Shu bilan birga turli xalqlar qo'shiqlari me'yoriga yetkazilib, qayta ishlanib tinglovchilar hukmiga havola etildi.

Mutal Burhonov yaratgan xor asarlari, ayniqsa, a kapella qo'shiqlari tinglovchilar auditoriyasining kengayishiga olib keldi. Kompozitor o'z asarlarini ushbu jamoa bilan hamkorlikda ijod etdi. Uning «Yorlarim», «Go'zal qizga», «Sayyora», «Zarragul», «Bibigul», «Sari ko'hi baland» kabi o'nlab qayta ishlangan, sayqal berilgan a kapella asarlari endilikda bu janrning mumtoz namunalariga aylanib qoldi. Professional xor ijrochiligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan, asosiy janr hisoblangan — a kapella janri shakllandi.

Professional xor ijrochiligida milliylikni saqlab qolish maqsadida O'zbekiston teleradiosi qoshida ham 1960-yili xor jamoasi tashkil etildi. Unga atoqli dirijor, iste'dodli kompozitor, xor musiqasi bilimdoni, O'zbekiston xalq artisti Botir Umidjonov rahbar etib tayinlangan. U nafaqat rahbar edi, balki jamoaning dastur yaratuvchisi ham edi. Istiqbolli reja asosida ko'p yillar jamoaga beminat rahbarlik qilgan. Jamoasi «ijodiy laboratoriya»ga aylangan bu zahmatkash ijodkor yuzlab xalq qo'shiqlarini qayta ishlab, yangi, original asarlarni yaratib xor san'atini xalqimizga manzur eta oldi. «Diliman», «Qaro soch», «Ililla yor», «Og'o dorom», «Gal bari», «Chamanda gul», original asarlar — «Dilbarume» xor syuitasi, «Segoh», «Chorgoh», «O'zgancha» kabilar uning qalamiga mansub.

Professional xor ijrochiligi O'zbekistonda XX asrning 70-yillarida to'la shakllandi, deb ishonch bilan ta'kidlash mumkin. Shu qisqa davr mobaynida yangi san'at turi, uning ijrochiligi milliy ijodkorlar va ijrochilar tomonidan o'zlashtirildi. Endi mutasaddilar oldida jahonni zabt etish borasida yangi maqsad va vazifalar turardi.

Mavzuga nota misollari:

№ 1. «Yorlarim»dan parcha

S. *to - kim jon tan - da - dur!*
об - лик ю - ный хра - ня *mf* О' - zim har joy -
Мы рас ста лись,

A. *mf*

T. *to - kim jon tan - da - dur!*
об - лик ю - ный хра - ня *mf* О' - zim har joy -
Мы рас ста лись,

B. *mf*

pp
-da - man ko'ng - lim san - da o - dur - ro.
я те - перь вда - ли о - дин...
Yor, уор -
Ах, дру -

pp
san - da o - dur,
ли о - дин...
Yor,
Ах,

pp
-da - man ko'ng - lim san - da o - dur - ro.
я те - перь вда - ли о - дин...
Yor, уор -
Ах, дру -

pp
san - da o - dur,
ли о - дин...
Yor,
Ах,

№ 2. «Chamanda gul»dan parcha

Chamanda gul o - chi - lib - di (ya)

Bog' - da - gi o's - ma - mi - kan (ey!)

O's - ma qo'y - ga - ning yol - g'on (ey!)

Se - ning kuy - ga - ning yol - g'on (ey!)

chak - kang - ga taq chak - kang - ga.

Chamanda gul o - chi - lib - di (ya)

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Markaziy Osiyo mamlakatlarida xor san'ati paydo bo'lishiga sabab bo'lgan shart-sharoitlar haqida fikr bildiring.
2. Sizga tanish bo'lgan xalq qo'shiqlaridan kuylab, ma'nosini gapirib bering.
3. O'zbekistonda xor ijrochiligi bo'yicha ta'lim jarayonining shakllanishi va ijodiy muhitning yaratilishi, dirijorlar va kompozitor faoliyati xususida eslang.
4. Berilgan musiqiy parchalarni kuylab, tahlil qilib bering.

XX asrning so'nggi choragidagi rivojlanish

XX asrning so'ngi choragida jo'rsiz musiqaning rivoji kompozitorlarni a kapella janrida ayrim izlanishlarga olib keldi. Kompozitorlar — Mutal Burhonov, Sayfi Jalil, Ikrom Akbarov, Botir Umidjonov, Mustafu Bafoyev, Nadim Norxo'jayev, Baxrullo Lutfullayev, Avaz Mansurov, Dilorom Omonullayeva, shuningdek, ijodkor xormeyster — Sheramat Yormatov, Naira Sharafiyeva kabilar bu janrga alohida e'tibor berishdi. Botir Umidjonov ijodida yangi matn, yangi timsollar, tembr, faktura usullari, xor matosini simfoniyalash kabi ijrochilik uslubi yangi qirralarga olib keldi. Bularga — Botir Umidjonovning «Ruboiy» nomli (Umar Xayyom) xor turkumini sanab o'tish mumkin. Professional xor ijrochiligi bilan bog'liq bo'lgan — a kapella janri aynan ruboiy turkumida o'ziga xos bo'lgan faktura va badiiy ifoda vositasini topdi. Qalin matoli, ko'p ovozlik, ya'ni polifoniya usulidan

foydalanish kabi yangiliklar paydo bo'ldi. Bu davrda yozilgan – «Chor baytho», «Alla», «Olis yo'ldan» nomli asarlar ham bunga yorqin misol bo'la oladi.

O'zbek jo'rsiz xor musiqasi janrida faol va samarali izlanishlar olib borayotgan O'zbekiston davlat konservatoriyasining «Xor dirijorligi» kafedrası mudirasi, professor Naira Sharafiyeva o'zining jozibali va yorqin ijod namunalarini musiqa shinavdalariga tuhfa etmoqda. Uning aralash xor uchun qayta ishlagan xalq qo'shiqlari – «O'zbekiston taronalari» xor syuitasi, «Deydiyo», «Hazil», «Yarayandim», «Mustahzod», «Faryod» kabi asarlari o'zgacha ahamiyat kasb etadi.

Hozirda musiqa estetikasi, milliy madaniyat, tarix, madaniy merosimizning chuqur izlanishlariga qiziqish o'trib bormoqda. Opera xor musiqasi, jo'rsiz xor asarlari o'zining yangi davriga kira boshladi. Zamonaviy operalar – «Alisher Navoiy» (M.Burhonov), «Zebbiniso» (Sayfi Jalil), «Umar Xayyom» va «Al-Farg'oniy» (Mustafo Bafoyev)da xor partiturası matosida ham, cholg'ulashtirishda ham kamerlikka intilish sezildi. Bu ham balki davr taqozosi bilan belgilanayotgan jarayondir. Jo'rsiz xor asarlarida doyra, qo'shnay, qayroq kabi cholg'ulardan foydalanish yangi uslubiy sifatlarga, yangi musiqiy ifoda vositalariga o'tishni anglatadi.

Respublikamizda bolalar xor san'ati ham keng rivojlanib, ijrochilik mahorati yuksaklarga ko'tarildi. Bunga sabab – muntazam o'tkazilib kelinayotgan «Qo'shiq bayramlari», musiqa festivallari va tanlovlardir. Shu bahona barcha o'rta maktablarda, o'quvchi-yoshlar ijodiyoti markazlarida xor jamoalari, xor studiyalari tashkil topdi. Ular uchun O'zbekiston kompozitorlari yuzlab yangroq qo'shiqlar yaratib, konsert-pedagogik repertuarlarini boyitdilar. Bolalar xor san'atining rivojlanishida O'zbekiston xalq artisti, «Sog'lom avlod» ordeni sohibi, mashhur «Bulbulcha» bolalar xor jamoasining rahbari Shermat Yormatovning xizmatlari beqiyosdir. Ijodkor sifatida uning qalamiga mansub – «Maysa», «Yalpiz», «Dorboz», «Qari chumchuq chaqimchi» kabi o'nlab jo'rsiz asarlarini sanab o'tish mumkin.

Bolalar xor san'atining rivojlanishida, shuningdek, R.Glier va V.Uspenskiy nomidagi Respublika maxsus musiqa akademik litseylari, Badiiy Akademiya huzuridagi Tasviriy va amaliy san'at litseyi, H.H.Niyoziy nomidagi Respublika musiqa kolleji, Yu.Rajabiy nomidagi Pedagogika kolleji va boshqa kelajakka intilgan o'rta va musiqa maktablarining xor jamoalarini Respublika miqyosida amalga oshirayotgan ijodiy faoliyatini alohida mamnuniyat bilan ta'kidlash lozim.

Mavzuga nota misollari:

№ 3. «Ruboiy»dan parcha

№ 4. «Alla»dan parcha

Soprano-yakka (solo) partiyasi soʻzlab kuylash tavsifiga ega boʻlib olgan partiyasidagi tepki foniga zid keladi:

Solo

Bo - bo - lar - ning u - lug⁴ siy - mo bo - lam al - la

S.
A.

T.
B.

№ 5. «O‘zbekiston taronalari»dan parcha

Shoshilmasdan

S.
A.

Gul - ni gul der - mu ki - shi gul - ni ti - ko -

T.
B.

5/4

- ni bo'1 - ma - sa yor - ni yor der - mu ki - shi

yo - rey yor yor - ning va - fo - (o) - si bo'l - ma - sa (a)

№ 6. «Maysa»dan parcha

Moderato

mp
Qu - yosh sa - g'al jil - may - sa
ku - lib bo - qa - di may -
f ko' - rib ko' - zim quv - nay - di (o) ko' - rib ko' - zim

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Jo'rsiz xor uchun asarlar yaratgan O'zbekiston kompozitorlari va ijodkor xormeysterlar haqida gapirib bering. Ularning yana qanday asarlarini bilasiz?
2. Respublikamiz bolalar xor san'ati rivojlanishi va bolalar xor jamoalari to'g'risida nimalarni bilasiz?
3. Berilgan musiqiy parchalarni kuylab, tahlil qilib bering.

Qo'shiqchilik ovozlari va ularning tavsifi

Nihoyatda nozik musiqiy ifodalash xususiyatlariga ega bo'lgan, o'zining turli-tuman rango-rang tembri(tusi)ga boy bo'lgan inson ovozi — murakkab musiqa asbobidir. Shuning uchun ham ko'pincha inson ovozi «gapirib turuvchi musiqa asbobi», deb nomlanadi.

Inson ovozi apparati asosan uch qismga bo'linib, bular:

- nafas olish organlari;
- hiqqildoq;
- rezonatorlar bo'lib, bir-biriga uzviy bog'langandir.

Inson ovozi juft va toq hiqqildoq tog'aylari pardalarining muskuli yordamida bir-biriga bog'lanadi. Nafas ovoz pardalariga urilib, ularni tebratadi va tovush chiqaradi. Ovoz pardalari lotinchada — «lig vocale» deb nomlanib, ular aniqlanishining asosiy tamoyillari:

- xorda qo'shiq ayta oladigan ovoz turi;
- xorga zarur musiqa qobiliyati (ya'ni, eshitish, usul ushlash va musiqiy xotira)ga ega bo'lgan insonlar ovozi;
- ovoz sifatlari (tembr, diapazon) mujassam bo'lishi darkor.

Xonanda ovozi o'z navbatida jinsiy tuzilishga qarab — bolalar, ayollar va erkaklar ovozlari bo'linadi.

Bolalar ovozinining xususiyatlari. «... men bolalarning ovozini ilk bahorda unib chiqqan juda nozik, nafis va go'zal maysaga o'xshataman. Agar bu maysa o'z vaqtida suv, havo yoki quyosh nuri bilan ta'minlanmasa, buning natijasi nimaga olib kelishi aniq holdir. Bola ovozi ham xuddi shunday bir nozik a'zoki, unga juda katta ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak» deb uqtiradi ustoz san'atkorimiz Shermat Yormatov.

Bolalarning ovoz boylamlari kattalar ovoz boylamlaridan ancha farq qiladi. Ularning juda nozikligi, kichikligi tufayli bolalar ovozi baland pardalarda jarangdor yangraydi. Bolalar ovozi kuchi past bo'lsa-da, yuqori registlarda yengil va jarangdordir. Xormeysterlardan bolalar badiiy jamoasini kuylata olish, rivojlantirish katta mahorat talab etadi.

Bolalar ovozi o'z navbatida — soprano yoki diskant (og'il bolalardagi eng baland ovoz) va alt ovoziga bo'linadi.

— Soprano yopki diskant, deb bolalarning yuqori ovoziga aytiladi. Yengil, o'zgaruvchan yumshoq yangraydigan ovoz bo'lganligi sabab, qo'shiqlarda asosiy kuy yo'lini ta'sirchan ijro etadi. uning diapazoni birinchi oktava «do»dan ikkinchi oktava «sol»gacha bo'lgan oraliqni egallaydi;

— Alt ovozi esa bolalar ovozinining pastki ovozi bo'lib, bir muncha yo'g'onligi va kuchli tembrga yaqinroqligi bilan ajralib turadi. Diapazoni — kichik oktava «sol»dan ikkinchi oktava «re»gacha bo'ladi.

Mutatsiya davri. Xormeyster bolalarning ovozini doimo nazorat qilib borishi kerak. Bola yoshi ulg'aygan sari turli jinsiy o'zgarishlar, ya'ni:

- ruhiy;
- fiziologik o'zgarishlarga uchraydi.

O'g'il bolalarda ko'proq sezilib turadigan «mutatsiya» (rasta bo'lish, jinsiy o'zgarish) davrida ovoz diapazoni chegarasi keskin qisqaradi. Ovozi bo'g'ilib, intanatsiya tushunarsiz, ovozi tez-tez charchaydigan bo'lib, ko'pincha bu davr 12—14 yoshlarda o'tib kechadi. 17—18 yoshga yetib, o'spirin ovozi o'z yangi tembri, yangi diapazoni, ya'ni katta kishilar ovoziga o'zgarib, 20—22 yoshlarda to'liq shakllanadi.

Qiz bolalarda ham mana shu yoshda o'zgarishlar bo'lib, o'g'il bolalarga nisbatan ancha yengil, ovozi mutatsiya davrida takomillashib, ovoz diapazoni kengayib boradi.

Ayollar ovozinining tavsifi va ularning turlari. Ayollar ovozi ham o'z navbatida ikki turga bo'linadi: Soprano va lat ovozlari.

— Soprano — italyancha so'z bo'lib, «yuqori» degan ma'noni anglatadi. Bu ovoz o'z navbatida quyidagi ichki bo'linmalarga ega: koloratura, lirik koloratura, lirik soprano, lirik-dramatik va dramatik soprano, lirik va dramatik metsso-soprano kabilardir.

– Alt – ayollar pastki ovozi bo‘lib, metsso-soprano va kontralto, deb yanada aniqroq ta’riflanishi mumkin.

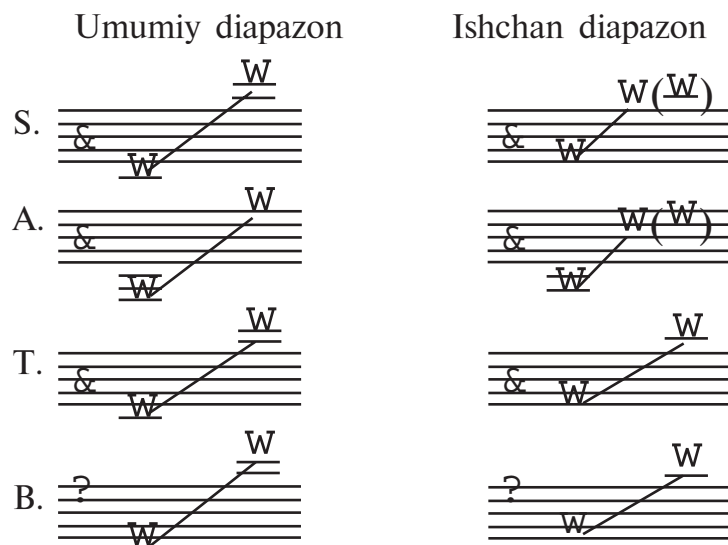
Erkaklar ovozi tavsifi va ularning turlari. Erkaklar ovozi asosan quyidagilarga ajratiladi:

– Tenor – lotinchada «teneo» – «ushlayman» degan ma’noni anglatadi. Erkaklarning yuqori ovozi bo‘lib, umumiy diapazoni ikki oktavani tashkil etadi – «do» kichik oktavadan «do» ikkinchi oktavagacha. Tenor ovozining asosiy turlariga – altino-tenor, lirik tenor, lirik-dramatik va dramatik tenor kiradi.

– Bas ovozlar guruhiga – bariton, bas va oktavachi baslar, erkaklarning past ovozlari kiradi.

Mavzuga nota misollari:

№ 7. Inson ovozlarining nomlanishi va dizpazonlari jadvali:

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Qo‘shiqchilik ovozlarini tavsiflab bering.
2. Bolalar ovozlari xususida fikr bildiring.
3. Ayollar va erkaklar ovozlarini tahlil qilib bering.

Xor, uning turlari va ko‘rinishlari

Xor – yunoncha «choros» – yig‘ilish, to‘da ma’nosini bildirib, birlashgan jamoa sifatida turli inson ovozlaridan tashkil topadi. Xorlar asosan ikki turga bo‘linadi:

- Bir turdagi xorlar;
- Aralash xorlar.

Bir turdagi xorlarga – bolalar xori (soprano yoki diskant va alt ovozlar), ayollar xori (soprano va alt ovozlar), erkaklar xori (tenor va bas ovozlar) kiradi. Aralash xorga esa – ayollar va erkaklardan tuzilgan xorlar (soprano, alt, tenor va bas) kiradi.

Bolalar xorlari quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi:

- 4–7 yoshdagi bog‘cha kichikintoylaridan tuziladigan xorlar;
- 7–10 yoshdagi bolalardan tuzilgan xor jamoasi (kichik sinflar o‘quvchilari);
- 11–15 yoshdagi bolalardan tuzilgan xor jamoasi (o‘rta sinflar o‘quvchilari qatnashadi);
- 16–18 yoshdagi o‘smir-yoshlar xori (litsey va kollejlarda o‘quvchi-yoshlaridan tuzilgan jamoalar).

Ayollar xor jamoasi birinchi va ikkinchi sopranolar va altlarni o‘z ichiga oladi, uch ovozda kuylaydi. Alt ovozlarni ham kezi kelganda ikkiga bo‘lib, ayollar xori uchun to‘rt ovozli asarlar yaratishi ham bo‘ladi.

Erkaklar xori jamoasi ham ko'p ovozda kuylay oladi. Buning uchun ular ko'rinish jihatidan birinchi va ikkinchi tenorlarga va baslarga bo'linib, uch ovozda yoki tenor, bariton va bas sifatida ham uch ovozda kuylaydi. Kezi kelganda birinchi va ikkinchi tenorlar, birinchi va ikkinchi baslarga bo'linib erkaklar xori ham to'rt ovozda baralla kuylashi mumkin.

Aralash xor — boshqa xor turlariga nisbatan kengroq tarqalgan. O'zining rang-barang tembriga, katta ovoz diapazoniga va keng ijro imkoniyatlariga boy bo'lganligi tufayli eng takomillashgan badiiy jamoalar safidan o'rin olgandir. Misol sifatida Davlat xor kapellasini, Milliy xor jamoasini, A.Navoiy nomidagi Davlat akademik katta teatrining xor truppasini, O'zbekiston davlat konservatoriyasining talabalar xor jamoasini keltirish mumkin.

Mavzuga nota misollari:

№ 8.

The musical score is for a mixed choir in 6/8 time, G major. It consists of four staves. The top staff has a key signature change from one sharp to two sharps and a repeat sign. The vocal staves are Soprano, Alto, and Bass. The lyrics are in Uzbek. The score includes dynamic markings like *sub p*, *cresch.*, and *ff*, and articulation like *1.2.*

Lyrics: nag - la - ri, Bas - ma bas - ma, bas - ma bas - ma, bas - ma bas - ma, hey hey, hey, bas - ma tag - la - ri, sa - ra - lar, bas - ma bas - ma, bas - ma bas - ma, bas - ma tag - la - ri, sa - ra - lar

№ 9. S. A. T. va Baslarga namuna.

O's - pi - rin - lik qan - day soz U jo'sh - qin - lik ha - ro -

ha - ro - rat Eng mu - hi - mi ol - din - da

tu - g'i - la - jak ja - so - rat As - sa - lom as - sa - lom

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Xorlar turlarini tavsiflab bering;
2. Ko'rinishlari jihatidan xorlar bir-biridan qanday farq qiladi?
3. Nota misollarini tahlil qilib bering.

II BO‘LIM.

XOR JAMOALARI BILAN ISHLASH USLUBIYOTI

Xor jamoasini tashkil etish

Xorni tashkil etish jarayoni asosan ikki davrga bo‘linadi. Birinchi davrga xor jamoasini tashkil qilish uchun bajariladigan barcha tayyorgarlik ishlari kiradi. Ikkinchi davrga esa rahbarning jamoa bilan uchrashuvi, barcha vokal musiqiy qobiliyatlarni tekshirib, ovozlarni aniqlash kiradi.

Xor jamoasini tashkil etish uchun xorning yetuk darajasiga yetkazish jarayonidan avval moddiy zamin tayyorlanadi. Malakali rahbar va jo‘rnavoz, repetitsiyalar o‘tkaziladigan xona (yorug‘, issiq, akustik jihatdan to‘g‘ri sharoitlar hisobga olingan) pianino yoki royal bilan ta‘minlanishi darkor.

Birinchi davrdagi tashkil etish jarayoniga quyidagilar kiradi:

- qatnashuvchilarni xorga jalb qilish;
- keng targ‘ibot ishlari;
- konsert va uchrashuvlar uyushtirish (biror taniqli xonanda yoki jamoalar bilan).

Ikkinchi davr. Xor rahbari qo‘yilgan maqsad va vazifalar haqida, qo‘shiq va xor san‘ati haqida qisqa gapirib beradi. Yangi qo‘shiqlar bilan tanishtirib, ko‘pchilik biladigan qo‘shiqlarni birgalashib aytishga taklif qiladi. Birinchi marta qo‘shiq kuylagan insonlarning birgalikda kuylash ishtiyoqi yanada oshib, keyingi mashg‘ulotlarga katta xohish bilan keladi. Har bir ishtirokchining ovozini birma-bir eshitib ko‘rib, ularga tavsif berib, individual tushuntirish ishlarini olib boradi. Vaqt o‘tishi bilan ishtirokchilar orasidan xor sardori, shuningdek, ovozlari bo‘yicha ham yetakchilar, kotib va kutubxonachilar tayinlanadi. Bular xor rahbarining eng yaqin yordamchilari bo‘lib, qo‘shiq o‘rganishdan oldingi tashkiliy ishlar (xor partiyalarini alohida ko‘p nusxa yozish, ishtirokchilarga tarqatish kabi)ni o‘z zimmlariga oladi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Xorni tashkil etish jarayonini gapirib bering.
2. Ish faoliyati uchun qanday shart-sharoitlar zarur?

Vokal-xor madaniyati

Xor jamoasining ijrochilik malakasi vokal-xor ijrochilik mahoratlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib – hamohanglik, soz, talaffuz, badiiy ifoda vositalari, nafas olish, tovush hosil qilish va uni shakllantirishdan iboratdir. Buning uchun jamoa ijro (konsert) paytida albatta tik turgan holatda bo‘lishlari lozim. Repetitsiyalar (mashqlar) paytida esa o‘tirib mashg‘ulotlar o‘tkazilsa ham bo‘laveradi. Bunday holatda xonandalardan gavdani to‘g‘ri tutish, yuz, bo‘yin, yelka mushaklari erkin bo‘lib, kuylayotgan paytda xalqum va pastki jag‘ tomoqni siqmasligi, boshini erkin tutishi tavsiya etiladi.

Ma‘limki, inson nafas olish organlari orqali nafas olib tovush hosil qiladi. Kuylaganda nafas olish oddiy nafas olishdan farq qiladi va nafas tez olinib, sekin chiqariladi. Nafas olish bir necha turga bo‘linadi:

- pastki qovurg‘alar kengayishi orqali nafas olish;
- yelka kengayishi orqali nafas olish;
- qorin bilan nafas olish;

- ko‘krak bilan nafas olish;
- zanjir uslubida nafas olish.

Tovush nafas va ovoz apparatlarining harakati natijasida hosil bo‘ladi. Hosil bo‘lgan tovushni rezonatorlar kuchlantirib turli tembr beradi. Rezonatorlar: bosh rezonator – yuqorigi; ko‘krak rezonatori – pastki bo‘lib, o‘zining hajmini artikulyatsiya orqali o‘zgartirib turadi.

Ovoz qo‘yish(постановка голоса)ning o‘ziga xos murakkab tomonlari mavjud: to‘g‘ri tovush hosil qilish va uni shakllantirish. Professional akademik xorda «ochiq» (oq tovush) bo‘lishiga xormeysterlar asosan yo‘l qo‘yishmaydi. Lekin milliy ijrochilik uslublari bilan yaqinlashtirilgan yarim ochiq tovush hosil qilish ayrim musiqiy badiiy jamoalarga xosdir. Ayniqsa, folklor bilan bog‘liq bo‘lgan qayta ishlangan asarlarni shu uslubda ijro etish keng tinglovchilar ommasiga ma‘quldir.

Xor ijrochiligida legato, ya‘ni ohangning bir tekis bog‘lanishi; nonlegato – alohida bog‘lanmasdan ijro etish (tovushlar orasida nafasni ushlash orqali hosil qilish); stakkato – tovushlarni uzib, qisqa ijro etish (tovushlar orasida nafas olmasdan) kabi ijro uslublari uchraydi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Vokal-xor madaniyati deganda nimani tushunasiz?
2. Nafas olish turlari haqida gapiring.
3. Xorda ijrochilik uslublarini bilasizmi?

Ovoz qo‘yish jarayoni

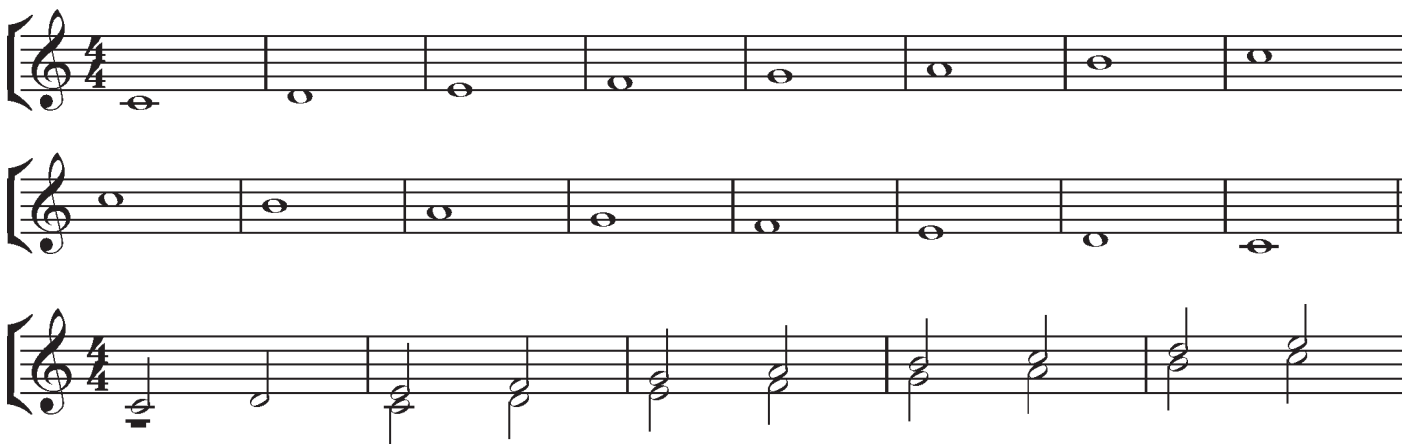
Xor jamoasini mashg‘ulotlardan oldin ijrochilar ovozini qo‘shiq aytishga tayyorlash – ovoz qo‘yish jarayoni(распевание)dan boshlanadi. Ovoz apparatini qizdirish, har bir ishtirokchining eshitish qobiliyatlarini sozlash 15–20 daqiqa davom etishi lozim. Bu ovoz mashqlari davomida xorning tekis hamohangligi(ansambli)ga va jarangdorligiga erishiladi. Mashqlar xor jamoasining o‘zining ma‘lum bir o‘rta registrida, qulay tessiturada sodda, oddiy mashqlar bilan avval bir ovozda, asta-sekin mashqlar ikki-uch ovozli bolib va polifonik (ko‘p ovozli) tuzilishdagi murakkab mashqlar bilan yakunlanishi mumkin. Bu bajarilayotgan mashqlarning mukammalligiga:

- artikulyatsiya apparatining aktivlashtirilishi;
- ovozni tayyorlab qizdirilishi;
- ovoz diapazonining kengayib borishi;
- diksiya, so‘z talaffuzining yanada aniqligiga olib keladi.

Xor rahbari xor jamoasining sozini va ansamblini o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ovoz sozlar mashqlarini o‘zi ham tuzishi mumkin. Mashqlar fortepiano jo‘rligida va jo‘rsiz ijro etilishi kerak.

Mavzuga nota misollari:

№ 10.

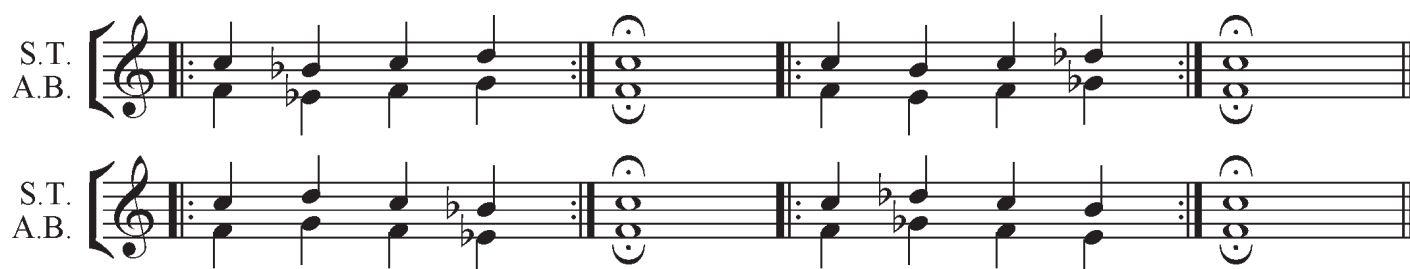
№ 11.

№ 12.

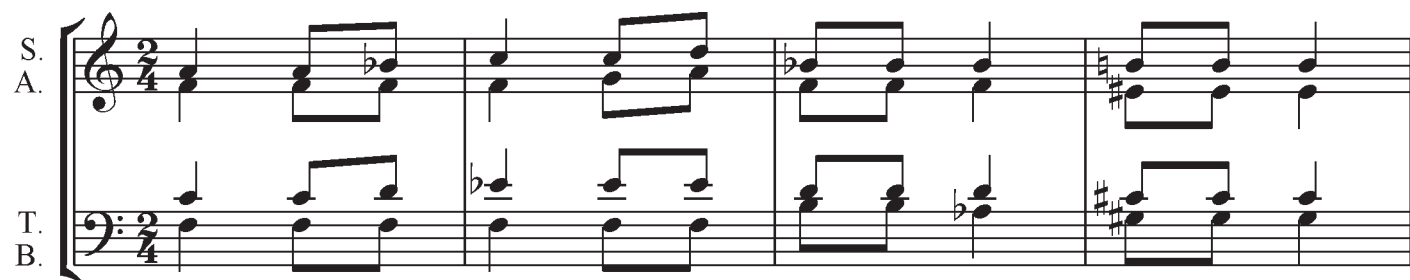
№ 13.

№ 14.

№ 15.

№ 16.

Xor

Piano

№ 17.

S.
A.

T.
B.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Ovoz qo'yish jarayonini tavsiflab bering.
2. Nota misollari(mashqlar)ni fortepianoda chalib, kuylab bering.

Ansambl

«Ansambl» so'zi fransuzcha «ensemble» tushunchasidan olingan bo'lib, ma'nosi – birgalikda, ya'ni hamohang bo'lishni anglatadi. Xor san'atida ansambl eng qiyin kuylash turlariga kirib, aniq temp, ritm, ovozlar tembrining hamohangligi, yakkaxon, xor va fortepiano (orkestr) ishtirokchilarining (turli ovoz partiyalarinig) uyg'unlashuviga olib keladi.

Xor ansambli asosan ikki turda – xususiy va umumiy ansambl ko'rinishida bo'ladi. Xususiy deb – alohida har bir kuylash partiyasi (ovozlar) tovushlari uyg'unligiga erishish; umumiy deb – xordagi barcha kuylovchi partiyalar (ovozlar) tovushlarining uyg'unligiga aytiladi.

Professor G.A.Dmitriyevskiy o'zining «Xor ansambli» uslubiy qo'llanmasida xor ansamblining quyidagi turlarga bo'linishi haqida izoh bergan, bularga:

- intonatsion ansambl;
- soz ansambli;
- tembr ansambli;
- dinamik ansambli;
- diksiya ansambli;
- tessitura ansambli;
- garmonik ansambllari kiradi.

Xor ansamblida o'z vaqtida tessitura masalasi ham katta ahamiyatga ega. O'z shart-sharoitidan kelib chiqqan holda ansambl tabiiy yoki sun'iyiligini ajratish mumkin. Barcha xor qatnashchilari ovozi zo'r bermasdan normal holatda birday, past yoki yuqori kuylanib, o'rta registrlarda bo'lsa, tabiiy ansambl hosil bo'ladi. Sun'iy ansambl esa ovozlar turli tessitura sharoitida bo'lganda qo'llaniladi. Bu vaqtda sadolanishni me'yoriga yetkazish uchun ovoz kuchi sun'iy bo'rttirilgan yoki aksincha susaytirilgan bo'ladi.

Xor ansambliga bo'lgan talab ijro etilayotgan asarning barcha tomonlariga tegishli, ayniqsa, uning tuzilish fakturalariga ham bog'liqdir. Har bir xor ijrochisi yaxshi rivojlangan ansambl hissiga ega bo'lib, yuksak natijalarga erishishi mumkin.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. «Ansambl» tushunchasini ta'riflab bering.
2. Professor G.A.Dmitriyevskiy xor ansamblini qanday turlarga bo'lgan?

Xorni sozlash

Xor ijrochilik malakasining yetuk darajadagi ko'rinishi uning sozi va hamohangligidadir. Xonandalarning vokal-xor tarbiyasida, ularning intonatsion tovush balandligini aniq o'zlashtirishlari darkor. Xorning yaxshi sozlanganligi xonandalarning musiqaviy malakasi, musiqiy o'quvi va

xonandalik malakasini qanday darajada o'zlashtirganligi, emotsional holati, hamda asarning murakkabligiga bog'liqdir.

Xor sozi asosan ikki turli bo'lib, ularga:

- melodik-gorizontal soz;
- garmonik-vertikal umumiy xorning sozi kiradi.

Xor sozining sof, toza bo'lishi xor ijrochiligining joylashuvi, xona yoki sahnaning akustik holatiga ham bog'liqdir. Xor san'atining mashhur arboblardan P.Chesnokov, K.Pigrov xor ijrosining yetuk professional san'ati a kapella bo'lib ijro etish xor sozini «charxlashda» uning muvozanatini tekis saqlanishida, xor ovozinig sadolanishida uchraydigan ayrim qiyinchiliklarni bartaraf qilishdagi eng to'g'ri yo'l, deb biladilar.

Umuman to'g'ri intonatsiya qilish va yaxshi ijro texnikasiga ega bo'lish – xor sozida soxtalik kabi kamchiliklarning oldini oladi va aniq sozga zamin yaratadi.

Xor rahbari butun ish jarayonida xor ijrochilariga intervallarni o'z ladida ushlagan holda tushunib ijro qilishi, nafasni to'g'ri olish va sarflashni tinimsiz o'rgatib borishi lozim.

P.Chesnokov iborasi bilan aytganda, xor sozi «ko'p qirrali tosh»ga o'xshagan bo'lib, unga tinimsiz mehnat orqali erishish mumkin. Xorni sozlab olish uchun namuna sifatida B.Umidjonovning «Go'zal» a kapellasini tavsiya etish mumkin. Har bir xor jamoasi rahbari xorni sozlash maqsadida hamisha shunga o'xshash asarni ijro repertuariga kiritib borishi yaxshi samara beradi.

Mavzuga nota misollari:

№ 18. B.Umidjonovning «Go'zal» nomli xor uchun asari

GO'ZAL

M.Turobov she'ri

B.Umidjonov musiqasi

Moderato

The musical score is for a four-part choir setting of the song 'GO'ZAL'. It is written for Soprano (S.), Alto (A.), Tenor (T.), and Bass (B.) voices. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The tempo is marked 'Moderato'. The score begins with a piano (pp) dynamic. The Soprano part starts with a half note G4, followed by a quarter note A4, and then a half note B4. The Alto part starts with a half note F#4, followed by a quarter note G4, and then a half note A4. The Tenor part starts with a half note E4, followed by a quarter note F#4, and then a half note G4. The Bass part starts with a half note D4, followed by a quarter note E4, and then a half note F#4. The lyrics 'U...' are written under the notes. The score continues with various musical notations, including slurs, ties, and dynamic markings like mf (mezzo-forte).

U... U...

pp *mf*

u... u... u...

bum, bum, bum,

mf

Ko'z u-zay dey-man ko'-zing-dan ko'z u-zol-may-

u... u... u... u...

bum, bum, bum, bum,

man, go'-zal,

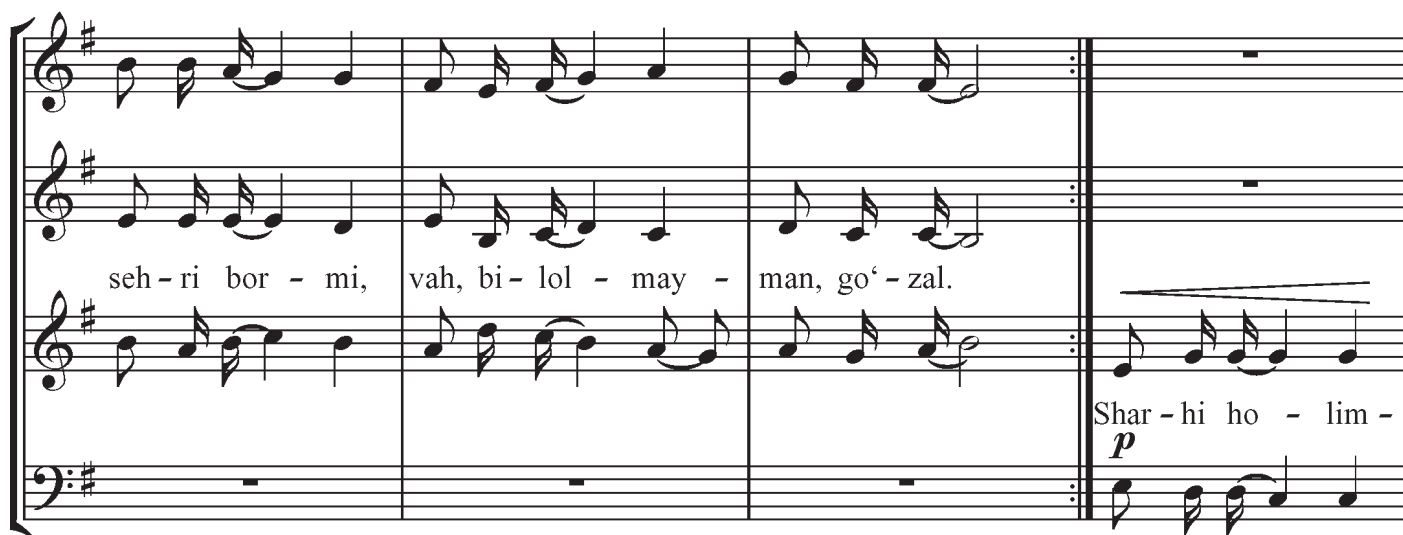
ko'z u-zol-may-man, go'-zal,

f (*p*)

Ko'z-la-ring-ni

u... u... u...

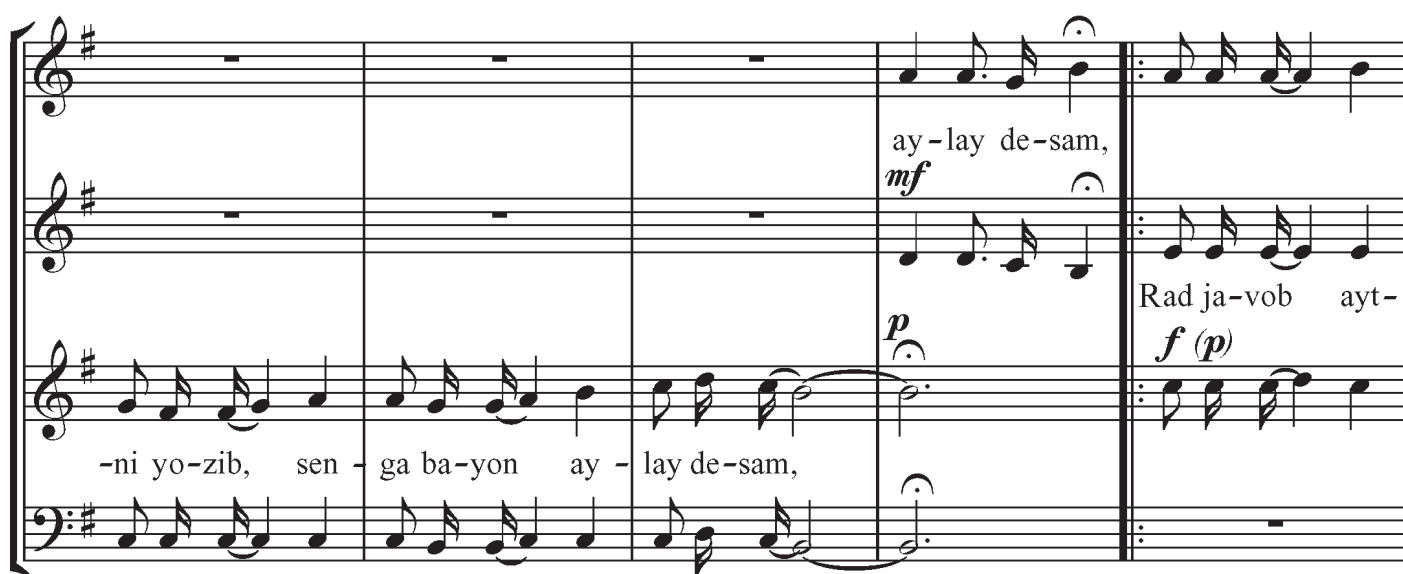
bum, bum, bum,

seh - ri bor - mi, vah, bi - lol - may - man, go' - zal.

Shar - hi ho - lim - *p*

This system contains four staves. The first three staves have treble clefs and a key signature of one sharp (F#). The fourth staff has a bass clef and the same key signature. The first three staves contain vocal lines with lyrics. The fourth staff contains a piano accompaniment line. The lyrics are: 'seh - ri bor - mi, vah, bi - lol - may - man, go' - zal.' and 'Shar - hi ho - lim -' followed by a piano dynamic marking 'p'.

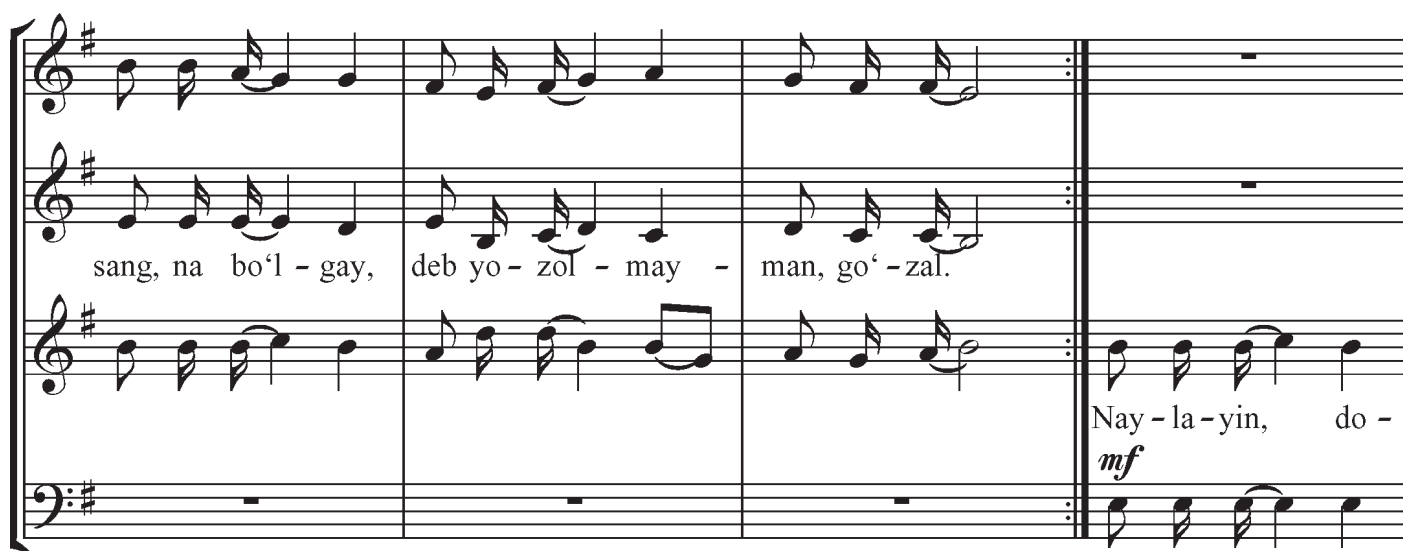

-ni yo-zib, sen - ga ba-yon ay - lay de-sam,

ay - lay de-sam, *mf*

Rad ja-vob ayt- *f (p)*

This system contains four staves. The first three staves have treble clefs and a key signature of one sharp (F#). The fourth staff has a bass clef and the same key signature. The first three staves contain vocal lines with lyrics. The fourth staff contains a piano accompaniment line. The lyrics are: '-ni yo-zib, sen - ga ba-yon ay - lay de-sam,' and 'ay - lay de-sam,' followed by a mezzo-forte dynamic marking 'mf'. The next line of lyrics is 'Rad ja-vob ayt-' followed by a forte dynamic marking 'f (p)'.

sang, na bo'l - gay, deb yo - zol - may - man, go' - zal.

Nay - la - yin, do - *mf*

This system contains four staves. The first three staves have treble clefs and a key signature of one sharp (F#). The fourth staff has a bass clef and the same key signature. The first three staves contain vocal lines with lyrics. The fourth staff contains a piano accompaniment line. The lyrics are: 'sang, na bo'l - gay, deb yo - zol - may - man, go' - zal.' and 'Nay - la - yin, do -' followed by a mezzo-forte dynamic marking 'mf'.

Nay-la-yin, do-im xa-yo-lim - da xa-yo-ling ay-la-nur,
mf
 im xa-yo-lim - da xa-yo-ling ay-la-nur,

f
 Bu xa-yo-lim - ni bi-rov-ga hech de-yol-may - man, go'-zal.

Be-da-vo dard-ga yo'-liq-dim, sev-gi-lim, rom et-ma-sang,
mf
 O'l-di-rur bu

dard me - ni, har - giz tu - zal - may - man, go' - zal.

O...

mf

O...

pp

pp

p

u...

u...

bum, bum, bum.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Xorni sozlash deganda nimani tushunasiz?
2. B.Umidjonovning «Go'zal» nomli xor uchun asari jamoani sozlashda qanday jihatlari bilan ajralib turishini tahlil qiling.

Talaffuz (diksiya)

Vokal-xor musiqasida so'z va ohang bir-birini to'ldirib badiiy obraz yaratadi. Adabiy matnni aniq va ravshan talaffuz qilish xor ijrochiligining zarur elementlari bo'lib keladi.

Diksiya — lotincha «dictio» — nutq, aniq so'z talaffuzi ma'nosini anglatadi. Diksiyaning aniq yoki noaniq bo'lishi o'z navbatida artikulyatsiya apparatining aktiv yoki passivligiga bog'liq. Artikulyatsiya apparati — til, lab, yumshoq tanglay, pastki jag'dan iboratdir. Bularning kamchiliklari maxsus mashqlar orqali bartaraf etilishi mumkin.

Unli tovushlarni o'zlashtirishda undosh tovushlarning aniq talaffuzi muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham xor rahbari doimo undosh tovushlarning aniq eshitilishi ustida ish olib borishi kerak. So'z oxirida keladigan undoshlarni to'g'ri va aniq talaffuz etmaslik, so'zning ma'nosini anglashga halaqit beradi. Bunday hollarda jumla oxirida xonandalarning barobar va aniq talaffuz etishiga erishish lozim.

Shunday qilib, xor ijrosida asarning poetik mazmunini tinglovchilarga yetkazib berishda diksiya muhim rol o'ynar ekan, xor qatnashchilarining so'z talaffuzi mahorati bilan birga nutq madaniyatini ham o'stirib borish lozim.

Mavzuga nota misollari:

№ 19. Rus xalq qo'shig'i «Veniki», F.Rubsov qayta ishlagan.

VENIKI

Rus xalq qo'shig'i

F.Rubsov qayta ishlagan

Tez, quvnoq

S. *mf*

А. *mf*

Ве-ни-ки, ве-ни-ки, да ве-ни-ки по-ме-ли-ки, да по пе-чи ва-ля-ли-ся, да

cresc.

спе-чи о-бор-ва-ли-ся. Кум Гав-ри-ла, кум Гав-ри-ла, я Гав-ри-ле го-во-ри-ла.

Ве-ни-ки, ве-ни-ки, да ве-ни-ки по-ме-ли-ки, да по пе-чи ва-ля-ли-ся, да

cresc.

спе-чи о-бор-ва-ли-ся. Кум Гав-ри-ла, кум Гав-ри-ла, я Гав-ри-ле го-во-ри-ла

Ве - ни-ки, ве-ни-ки, да ве-ни-ки по-ме-ли-ки, да по пе-чи ва-ля-ли-ся, да

спе - чи о - бор - ва - ли - ся. Кум Гав - ри - ла, кум Гав - ри - ла, *cresc.*

я Гав - ри - ле го - во - ри - ла Ве - ни-ки, ве-ни-ки ай-да, по-ме-ли-ки,

ай да, ва-ли-ли-ся, да о-бор-ва-ли-ся, Ве-ни-ки, ве-ни-ки,

ай-да, по-ме-ли-ки, ай-да, ва-ли-ли-ся, да о-бор-ва-ли-ся.

Кум Гав - ри - ла, кум Гав - ри - ла, я Гав - ри - ле
Э - эх! Ве-ни-ки, да ве-ни-ки по-ме-ли-ки, да по пе-чи ва-ля-ли-ся, да

го - во - ри - ла. *f* Ве - ни - ки - по - ме - ли -
 спе - чи о - бор - ва - ли - ся. Ве - ни - ки по -

ки по пе - чи... *dim.* Гав - ри - ла,
 ме - ли - ки, да ве - ни - ки. Кум

кум Гав - ри - ла. *f* Ве - ни - ки, ве - ни - ки, да ве - ни - ки по - ме - ли - ки, да

по пе - чи ва - ля - ли - ся, да спе - ви о - бор - ва - ли - ся. Кум Гав - ри - ла, кум Гав - ри - ла,
 Кум Гав - ри - ла,

я Гав - ри - ле го - во - ри - ла. Ве - ни - ки ве - ни - ки, ай да, по - ме - ли - ки,
 кум Гав - ри - ла, я Гав - ри - ле го - во - ри - ла.

ай да, ва - ля - ли - ся, да спе - чи о - бор - ва - ли - ся, да Гав - ри - ла, кум Гав - ри - ла,
 Кум Гав - ри - ла, кум Гав - ри - ла. эх, да

я Гав - ри - ле го - во - ри - ла. Be - ни -

эх, да ве - ни - ки по -

ки, ве - ни - ки, ве - ни - ки.

ме - ли - ки, да ве - ни - ки.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Talaffuz deganda nimani tushunasiz?
2. Rus xalq qo'shig'i «Veniki» yordamida jamoa talaffuzini qanday yaxshilash mumkinligini tahlil qiling.

Musiqiy ifodaviylik vositalari

Xor san'atida musiqiy ifodaviylik vositalari muhim ahamiyatga egadir. Ularga — dinamika, ritmika, temp va jumlash kiradi. Agar xor o'z navbatida sof intonatsiya va sozga, ansamblga va so'z talaffuziga, vokal-xor texnikasiga ega bo'lib, lekin ijroning badiiy ifodasi sust bo'lsa, asarning g'oyaviy mazmuni tinglovchilarga yetib bormaydi. Xor ijrosida jumlash qobiliyati har qanday dinamik xususiyatlardan to'g'ri foydalanish malakalarini o'stirib, ifodali ijroga zamin yaratadi. Jumlash qobiliyatlariga:

- dinamika;
- sezura;
- agogika;
- nafas;
- tembr;
- artikulatsiya;
- ritm;
- temp;
- fermato kabi musiqiy ifodalar kiradi.

Dinamik xususiyatlarga — forte, piano, sforsando, aksent, pianissimo va fortissimo, krescendo va diminuendo, shuningdek, subitopiano kabilar kiradi.

Shunday qilib, asar bir xil nyuansda emas, balki har xil ijro etilishi, har bir bandning dinamikasi uning so'z mazmuniga mos bo'lishi lozim.

Mavzuga nota misollari:

№ 20. Dinamik nyuanslarga mashqlar:

a)

b)

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Musiqiy ifodaviylik vositalarini sanab, tushuntirib bering.
2. Berilgan nota mashqlarini tahlil qiling.

Xor repertuarini shakllantirish

Har qanday musiqiy badiiy jamoada repertuar masalasi eng asosiy omil hisoblanadi. Repertuar xonandalarni ham, tinglovchilarni ham g'oyaviy va estetik nuqtai nazardan tarbiyalaydi. Aks holda badiiy jamoa tuzishdan maqsad yo'qdir. Maqsad bo'lmagandan so'ng vazifalar ham belgilanmaydi, albatta. Repertuarga kiritilgan asarlar badiiy barkamol bo'lishi shart. Yaxshi tuzilgan repertuar jamoaning ijodiy muvaffaqiyati zamini, deb ishonch bilan ta'kidlash mumkin. Xor jamoasining imkoniyatiga to'g'ri keladigan asarlarni tanlash, vaqt o'tgan sari oson asarlardan murakkablariga qarab intilib borish uning ijodiy yuksalishida muhim o'rin tutadi. Repertuarda rang-baranglikka erishish yaxshi natijalarga olib keladi. Jumladan, mumtoz xor asarlarini ijro etish xor jamoasining ijrochilik texnikasini oshiradi, mahoratini yuksaltiradi.

Yangi asarlar ustida ishlash bosqichlari:

- dirijorning asarni mustaqil o'rganishi va xor bilan ishlashga tayyorgarlik ko'rishi;
- musiqiy asarni jamoaga o'rgatish;
- konsertda ijro etish va repertuarda muntazam ushlab turish.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Repertuarni shakllantirish xususida fikr bildiring.
2. Yangi asar ustida ishlash bosqichlarini sanab bering.
3. Biror badiiy jamoaning ma'lum bir davrdagi repertuar siyosatini tahlil qiling.

Xor dirijori – xor jamoasining rahbari

Xor jamoasining rahbari avvalambor jonkuyar tashkilotchi, xor jamoasida ijodiy muhitini yarata biladigan, ijodiy intizomga qat'iy rioya qiladigan hamda jamoa oldida katta hurmat va obro'-e'tiborli inson bo'lishi zarur. Aks holda u jamoani o'z ortidan ergashtira olmaydi. Mashaqqatli mehnati, chuqur bilimlarga egaligi, ijodiy mahorati, xulq-atvori namuna sifatida barcha ishtirokchilarga o'rnak bo'lishi lozimdir. Ma'naviy-tarbiyaviy ishlar xor jamoasi qatnashchilarini siyosiy, madaniy, ahloqiy jihatdan boyitadi. Bundan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar quyidagilardan iborat:

- yukasak ijrochilik mahoratiga ega bo'lgan ijodiy jamoani tashkil etish;
- ijrochilarda yaxshi musiqiy did va ijodiy qiziqishni shakllantirish;
- xorda g'oyaviy tarbiya va qatnashchilarning o'quv malakalarini muntazam oshirib borish;
- konsertlar dasturlarini tayyorlash va tinglovchilarga havola etish.

Jahon va O'zbekiston xor san'ati rivojlanishiga hissa qo'shgan dirijorlarning nomi hamisha ulug'lanib kelgan. Ularning amalga oshirgan ishlari namuna sifatida ajdodlardan-avlodlarga o'tib kelmoqda. O'z ijrochilik maktabini, xor maktabini yaratganlarning mehnati hamisha ulug'langan. Bu ham xor san'atining insoniyat madaniyatida tutgan o'rniga berilgan bahodir.

Qayerda tug'ilganligidan va qaysi millatga mansub ekanligidan qat'iy nazar, S.Dektyarev, G.Lomakin, A.Arxangelskiy, P.Chesnokov, S.Taneyev, A.Yurlov, G.Dmitriyevskiy, K.Ptisa, N.Danilin, A.Sveshnikov, A.Aleksandrov, V.Sokolov, A.Yegorov, A.Mixaylov, V.Minin, M.Pyatniskiy, G.Struve, V.Popov, P.Xublarov, Ye.Gudkova, A.Vasilyeva, E.Melik-Karamyan, M.Subayeva, B.Umidjonov, A.Sultonov, X.Vohidov, A.Hamidov, J.Shukurov, D.Jdanov, B.Lutfullayev, Sh.Yormatov, N.Sharafiyeva, L.Jumayeva singari xor san'ati allomalarining xizmatlari tahsinga sazovordir.

O'zbekistonda xor san'atiga, umuman san'at va madaniyatga katta e'tibor berilmoqda. Kadrlar tayyorlash tizimi ham tashkil etilgan bo'lib, bugungi kunda ko'plab yosh ijodkorlar yetishib chiqmoqda. Ular ustozlar an'alarini davom ettirib, san'atimizni yanada yuksak pog'onalarga ko'taradi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Xor rahbari qanday bo'lishi zarur?
2. Ma'naviy-tarbiyaviy ishlardan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar nimalardan iborat?
3. Xor san'ati allomalarining nomlarini birma-bir eslang.

XOR JAMOALARINI TASHKIL ETISH VA ULAR BILAN ISHLASHDA BOSHLANG'ICH REPERTUARNI SHAKLLANTIRISH UCHUN NOTA ILOVASI

BOLALAR XOR JAMOASI UCHUN

МАДРИГАЛ

Erazmus Vidman (1572–1634)

① *mf*

S.I. Пес - ню мы пе - сню до - ро - гим гос -

S.II Пес - ню мы, пе - сню до - ро -

A. Пес - ню мы, пе - сню до - ро -

тям по - ем, вхо - ди - те все внаш свет - лый дом

гим гос - тям по - ем вхо - ди - те все внаш свет - лый дом на празд - ник

гим гос - тям по - ем вхо - ди - те все внаш свет - лый дом, свет - лый

на празд - ник наш ве - сё - лый. *f* Фа ла ла ла ла ла ла, фа ла ла

наш ве - сё - лый ве - сё - лый. *f* Фа ла ла ла ла ла ла ла, фа

дом ве - сё - лый. *f* Фа ла ла ла ла ла ла ла

② *mf*

ла ла ла, фа, лала ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла. Ра - ду-ют,

ла ла ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла. Ра - ду-ют,

ла лала ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла. Ра - ду-ют,

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут - ки, звон - кий смех. Фа ла ла ла ла, фа

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут - ки звон - кий смех. Фа ла ла ла ла, фа

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут - ки смех. Фа ла ла ла ла, фа

③ *tr*

ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла. Рас - се - ем мы пе -

ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла. Рас - се - ем мы пе -

ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла. Рас - се - ем мы пе -

f

чаль и тень, за-пом-ним э - тот свет - лый день; рас - се - ем мы пе -

чаль и тень, за-пом-ним э - тот свет - лый день; рас - се - ем мы пе -

чаль и тень, за-пом-ним э - тот свет-лый день; рас - се - ем мы пе -

sp

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день; рас - се - ем мы пе -

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день; рас - се - ем мы пе -

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день; рас - се - ем мы пе -

mf

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день! Ра - ду - ют,

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день! Ра - ду - ют,

чаль и тень, за - пом - ним э - тот свет - лый день! Ра - ду - ют,

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут ки, звон - кий смех. Фа ла ла ла ла, фа

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут ки звон - кий смех. Фа ла ла ла ла, фа

ра - ду - ют всех за - ба - вы, шут ки смех. Фа ла ла ла ла, фа

ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла.

ла ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла.

ла ла ла, фа ла ла ла ла ла ла ла, фа ла ла ла ла.

БАСМА, БАСМА ТАГЛАРЫ

Ozərbayjon xalq qo'shig'i

Ibragim Ismaylov qayta ishlagan

Allegretto. ♩. = 144

Qarsak

I disk.

I Alt

II Alt

бас - ма, бас-ма

Бас-ма, бас-ма бас-матаг-ла-ры, бас-ма, бас-ма бас-матаг-ла-ры

Бас - ма

Naqarot:

таг-ла-ры бас - ма, бас-ма таг-ла-ры hej!

Бас - ма, бас-ма а таг - ла-ры са-ра-лар ја -

таг-ла-ры, бас - ма таг-ла-ры бас - ма, бас - ма са - ра-лар

1. 2.

наг - ла-ры наг-ла-ры Бас - ма таг-ла-ры, бас - ма таг-ла-ры.

наг - ла-ры наг-ла-ры Бас - ма таг-ла-ры, бас - ма таг-ла-ры.

ја наг - ла-ры ја - наг-ла-ры бас - ма таг-ла-ры, бас - ма

mf I

Аг ал-ма ғы - зыл ал-ма, жал-ла - ра ду - зул ал-ма.

Аг ал - ма, ал - ма ду - зул ал - ма

Бас - ма, бас - ма

Бас - ма

Naqarot:

таг - ла - ры са - ра - лар ја - наг - ла - ры

са - ра - лар ја - наг - ла - ры

Неј,(hey) hej

Бас - ма, бас - ма бас - ма бас - ма

Бас - ма, бас - ма

hey

бас - ма бас - ма таг - ла - ры

бас - ма таг - ла - ры hey

f II

ө - сил ал чир - кин ол - сун

ө - сил ал чир - кин ол - сун бә - дө - сил - кө -

1. 2. Naqarot:

бә-дә - сил гү - зәл ол-ма.

зәл ол-ма ә - сил ол-чир hej, hej

Бас-ма, бас-ма таг - ла-ры,

Бас - ма са - ра -

1. 2.

са-ра-лар ја - наг-ла-ры наг-ла-ры

лар ја - наг-ла-ры наг-ла-ры

mf бас-ма бас-ма таг-ла-ры бас-ма бас-ма

Бас-ма бас-ма

ff III 1.

таг-ла-ры Мә а - ши-гәм гун гә-лир ај до - ла - ныр гун гә-лир

таг-ла-ры

Гун гә - лир гә-лир ај до-ла-ныр гун гә-лир

Naqarot:

2. гун гə-лир Бас - ма, бас - ма таг - ла - ры са - ра - лар ja - наг - ла - ры 1.2.

гун гə-лир

tr

Coda

sub p Бас - ма бас - ма *cresc.* бас - ма бас - ма Бас - ма бас - ма hej hej бас - ма бас - ма

Бас - ма бас - ма бас - ма бас - ма

hej бас - ма таг - ла - ры са - ра - лар *ff* бас - ма таг - ла - ры са - ра - лар

бас - ма бас - ма бас - ма таг - ла - ры са - ра - лар

UCH BAHO

Bolalar uchun qo'shiq — a capella

P. Mo'min she'ri

Avaz Mansurov musiqasi

Allegretto

Solo

Ta-gi bo'm-bo'sh puch ba-ho.

Chor

Uch ba-ho-yu uch ba-ho, po'm po'm «Ik-ki»-ning yon

To'rt-ning yo-mon qo'sh - ni - si.

qo'sh - ni - si po'm po'm «Besh» u - ni ta - ni - may - di,

Hat-to ba-ho de-may - di, Hey, hat-to ba-ho

A... .. «Besh» u - ni ta - ni - may - di, A...

de- may - di. A-gar - da kim ol - sa uch, o'r - ga-ni-shin mag'-zi puch.

.. .. po'm po'm po'm po'm po'm po'm

Hey... (chapak...) Hey...

lya, lya, lya, lya, A... a... a... lya, lya,

Tamomlash uchun

lya, lya A... a... a... A... a... a... hey!

PAXTA YALLASI

Bolalar uchun qo'shiq – a capella

Sayyor she'ri

B.Umidjonov musiqasi

Harakatchan

S.I
S.II
A.I
A.II

p Cha-noq cha-noq pax-ta-lar ko-saqay-moq pax-ta-lar *mf* Da-la-miz-ning chi-ro-yi op-poq op-poq

f pax-ta-lar Qu-yo - shi miz, su-vi-miz, *f* Da-la-mizning ko'r-ki - siz jon
Meh na - ti - miz o mux-ta jon

f Oq pax-ta op-poq pax - ta *p* oq pax-ta op-poq pax - ta *f* 1.Yoz bo' -
2.Qu vonch -

f -yi ish - lab hor - may kuz-da-siz o - chil-gan da - o, Qu - vo - na - miz
ni ter - gan ka - bi. Siz-ni o - lib cha-noq dan, Bag' - ri - miz ga

Takrorlash uchun

qu - vonch - - lar Siz bi - lan so - chil - gan - day ho!
bo - sa - - lar miz

Tamomlash uchun

f er - ka - lay - miz qu - choq - da *p* pax - ta! *f*
o, jon,

* – Qaytarishda ikkinchi qator kuylansin.

** – Ikkinchi band umumiy qaytarishda ijro etilsin

AYOLLAR XORI UCHUN

ЯКБИ МЕНИ ЧЕРЕВИКИ

Ukrain xalq qo'shig'i

Ye. Kozak qayta ishlagan

Allegretto

1. Як - би ме - ні че - ре - ви - ки, то пішла б я на му - зи - ки, го - рень - ко
2. Че - ре ви - ків не - ма - є, а му - зи - ка гра - є, гра - є, жа - лю зав

S. Ой, ой,
A. Ой, ой,

мо - є, го - рень ко мо - є!
да - є, жа - лю зав - да - є!

3. Ой пі - ду - я бо - са по - лем, по - шу - ка - ю
4. Глянь на ме - не, чор но бри ву, мо - я до - ле

сво - ю до - лю, до - лень - ко мо - я,
не - прав - ди - ва, без - та - лан - на - я, без та - лан - на - я!

5. Дів - ча - точ - ка

на му - зи - ках у чер - во - них че - ре - ви - ках, я сві - том ну - жу, я сві - том

ну - жу. 6. Без роз - ко - ші, без лю - бо - ви зно - шу сво - і чор - ні бро - ви, у най -

мах зно - шу, ой, у най - мах зно - шу, ой, у най мах зно - шу!

Meno mosso **rit.** **marcato** **rit.** **pp**

мах зно - шу, ой, у най - мах зно - шу, ой, ой.

ЯБЛОНЯ

S.Potresov so'zi

T.Chesnokov musiqasi

O'rtacha *mf*

S. *mf* Пол-на-я

A.

Piano *p*

сил, а-ро-мат-на-я, неж - на-я яб-ло-ня в на - шем са-ду рас-це

ла; слов-но не ве - ста, фа-той бе-ло-снеж - но-ю скром-но по

кры - лась и лас - ки жда - ла. Сня - лись ей солн - ца лоб - за - ни - я

The first system of the musical score is in G major (one sharp). It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line has three measures: the first contains the lyrics 'кры - лась и лас - ки жда - ла.', the second 'Сня - лись ей', and the third 'солн - ца лоб - за - ни - я'. The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern in the right hand and sustained chords in the left hand.

зной - ны - е, душ - на - я ночь... Ти - ши - на... со - ло - вей... Гре - зы не

The second system continues the musical score. The vocal line has three measures: 'зной - ны - е, душ - на - я ночь...', 'Ти - ши - на... со - ло - вей...', and 'Гре - зы не'. The piano accompaniment continues with the same eighth-note pattern in the right hand and sustained chords in the left hand. A dynamic marking of *p* (piano) is placed above the final measure of the vocal line.

- яс - ны - е, сны бес - по - кой - ны - е ти - хо кру - жи - лись, ви - та - ли над

The third system concludes the musical score. The vocal line has three measures: '- яс - ны - е, сны бес - по - кой - ны - е', 'ти - хо кру - жи - лись,', and 'ви - та - ли над'. The piano accompaniment continues with the same eighth-note pattern in the right hand and sustained chords in the left hand. A dynamic marking of *p* (piano) is placed below the first measure of the piano accompaniment.

Tezroq

ней...

В друг, по-ма-ва-я кры-

p

cresc.

-ла-ми мо-гу-чи-ми, ве-тер, со-пер-ник ко-вар-ный излой, не-бо за-дер-нул свин

f

цо-вы-ми ту-ча-ми, чтоб не проб-рал-ся к ней луч зо-ло-той Пел он кра-са-ви-це

f

пе-сни по-бед-ны-е, бе-ше-но пла-кал, ме-тал-ся, мо-лил и ле-пестки а-ро-

mf

mf

The first system of the musical score consists of two staves. The top staff is for the vocal line, and the bottom staff is for the piano accompaniment. The key signature has three flats (B-flat, E-flat, A-flat). The vocal line begins with the lyrics 'пе-сни по-бед-ны-е, бе-ше-но пла-кал, ме-тал-ся, мо-лил' and continues with 'и ле-пестки а-ро-'. The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern in the right hand and a more complex, syncopated pattern in the left hand. Dynamic markings include *mf* (mezzo-forte) at the beginning and end of the system.

мат-ны-е, блед-ны-е с хо-хо-том злоб-ным сры-вал и кру-жил.

The second system continues the musical score. The vocal line has the lyrics 'мат-ны-е, блед-ны-е с хо-хо-том злоб-ным сры-вал и кру-жил.' The piano accompaniment continues with similar rhythmic patterns, including some chords and rests. The key signature remains three flats.

Ночь по-тек-ла, бес-по

p

p

p

p

The third system begins with a piano introduction in the piano part, consisting of a series of chords and moving lines. The vocal line enters with the lyrics 'Ночь по-тек-ла, бес-по'. The key signature changes to two flats (B-flat, E-flat). Dynamic markings include *p* (piano) for both the piano and vocal parts.

cresc.

кой-на-я, бур-на-я... К ут - ру по-ры-ви-стый ве-тер у-тих, ту-чи у мча-лись, и

cresc.

rit. *f* *mf*

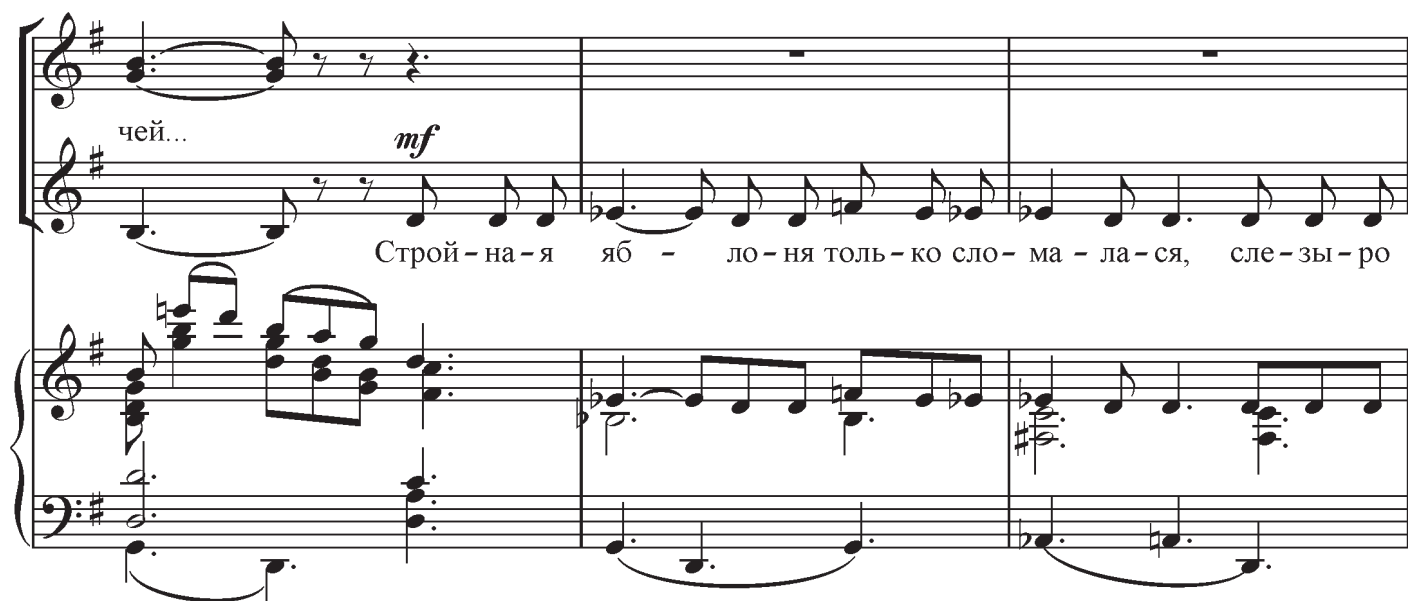
не-бо ла-зур-но-е крат-ко си - я-ло в лу-чах зо-ло-тых. Птич-ка в ку-

f *mf*

rit.

Boshlang'ich su'rat

стах ша-лов-ли-во сме - я - ла-ся, всё от-ды-ха - ло под-ла-ской лу-

чей... *mf*

Строй - на - я яб - ло - ня толь - ко сло - ма - ла - ся, сле - зы - ро

This system contains the first three measures of the piece. It features a vocal line with lyrics and a piano accompaniment. The key signature has one sharp (F#). The first measure includes the lyrics 'чей...' and a mezzo-forte (*mf*) dynamic marking. The piano part consists of chords and moving lines in both hands.

син - ки свер - ка - ли над - ней...

This system contains measures 4 through 6. The vocal line continues with the lyrics 'син - ки свер - ка - ли над - ней...'. The piano accompaniment features more complex chordal textures and melodic movement.

This system contains measures 7 through 9. The vocal line is silent, while the piano accompaniment continues with sustained chords and melodic fragments. The system concludes with a double bar line.

ERKAKLAR XORI UCHUN

ОСЕНЬ

K.Ademasova so'zi

D.Martini (1706–1784) musiqasi

Lento
[pp]

Т. тех свет - лых дней жаль
В. Ле - то от нас у-ле-те - ло, тех свет-лых дней жаль. Сад на-

The first system of the musical score is for the vocal parts (T. and B.). It begins with a treble clef for the Tenor (T.) and a bass clef for the Bass (B.). The key signature has one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The tempo is marked 'Lento' and the dynamic is 'pp' (pianissimo). The lyrics are in Russian. The Tenor part has a melodic line with some grace notes, while the Bass part provides a harmonic accompaniment.

[f]

дел о - сен-ний свой у-бор лист жел-те-ет. Ве-тер хо-ло-дом ве-ет,
[f] Ве-тер хо-ло-дом ве - ет,

The second system continues the vocal parts. The dynamic changes to 'f' (forte). The lyrics describe autumn activities and the cold wind. The musical notation includes various note values and rests, with the Tenor part having a more active melody than the Bass part.

[p]

и за - молк пти-чий хор. Пал ту-ман на по - ля, об-на-жи-лась зем-
[p] и за-молк пти-чий хор.

The third system continues the vocal parts. The dynamic changes to 'p' (piano). The lyrics describe the silence of the bird chorus and the appearance of fog. The musical notation shows a more subdued melody for the Tenor part, with the Bass part providing a steady accompaniment.

Ах, о-се-ни кар-ти - на, ты за-чем так гру -
-ля Ах, о-се-ни кар-ти -
Ах, о-се-ни кар-ти - на, ты как гру -

The fourth system continues the vocal parts. The lyrics express a sense of melancholy about autumn. The musical notation includes a melisma on the word 'гру' (sad) in the Tenor part, with the Bass part following the general harmonic movement.

стна! [mf] [p]

на! И пес - ня на - ша, пес - ня на - ша пе - ча - ли пол - на.
стна! И пес - ня на - ша пе - ча - ли, пес - ня пол - на.

The fifth system concludes the vocal parts. The dynamics are 'mf' (mezzo-forte) and 'p' (piano). The lyrics end with a reflection on the autumn song. The musical notation features a final cadence for both parts, with the Tenor part having a more prominent melodic line.

ВЕЧЕР

P.Chaykovskiy (1840–1893) so‘zi va musiqasi

Andante con moto ***mf***

T. I ***mf***

T. II ***mf***

B. ***mf***

Солн - це

Солн - це в ро-зо-вых лу-чах, и вер-ши-ны гор за - рде - лись, за -

Солн - це в ро-зо-вых лу-чах, лу -

в ро-зо-вых лу-чах, и вер-ши-ны гор за - рде -

- рде - лись. Солн-це в ро-зо-вых лу-чах, и вер-ши-ны гор за -

-чах, и вер-ши - ны гор за - рде - лись, и вер-ши-ны гор за -

- лись. Вновь бри-льян-ты на цве-тах, вол-ны

рде - лись. Вновь бри-льян-ты на цве-тах, на цве-тах, вол-ны

рде - лись. Вновь бри-льян-ты на цве-тах, на цве-тах, вол-ны

пур-пу-ром о-де-лись Смо-ря пе-сня ры-ба-ков

пур-пу-ром о-де-лись Смо -

чи-стый воз-дух о-гла-ша-ет, о-гла-ша-ет, -
 Песнь воз-дух о-гла-ша-ет, -
 ря песнь ры-ба-ков чи-стый воз-дух о-гла-ша-ет, -

ет, и со ско-шен-ных лу-гов а-ро-ма-том на-ве-ва-ет, -
 ет, и со ско-шен-ных лу-гов а-ро-ма-том на-ве-ва-ет, -
 ет, и со ско-шен-ных лу-гов а-ро-ма-том на-ве-ва-ет, -

ет, а-ро-ма-том, а-ро-ма-том на-ве-ва-ет, -
 ро-ма-том на-ве-ка-ет. -
 ных лу-гов а-ро-ма-том на-ве-ва-ет.

На-сту-па-ет вре-мя сна, у-мол-ка-ет пти-чек
 На-сту-па-ет вре-мя

mf На - сту - па - ет вре - мя *f* сна, у - мол - ка - ет *dim.* пти - чек пе - *dim.*

пе - *f* нье, на - сту - па - ет *dim.* вре - мя сна, у - мол - ка - ет *dim.*

сна, на - сту - па - ет вре - мя, вре - мя сна, у - мол - ка - ет

p нье. *p* Всю - ду, всю - ду мир и ти - ши -

пти - чек пе - нье. *p* Всю - ду мир и ти - ши -

пти - чек пе - нье. *p* Всю - ду мир и ти - ши - на, и ти - ши -

***rit* poco rit a tempo**

на. *pp* Как пре - крас - но все тво - ре - нье,

на. *pp* Как пре - крас - но все тво - ре - нье,

на.

f как пре - крас - но *pp* все тво - ре - нье!

f как пре - крас - но *pp* все тво - ре - нье!

f *pp*

ХОР ВОИНОВ
из оперы «Трубадур»

S.Kammarano librettosi
S.Levik tarjimasi

J.Verdi (1813-1901) musiqasi

Allegro moderato maestoso ♩ = 96

The piano introduction is in B-flat major, 4/4 time. It begins with a grand staff (treble and bass clef) showing a whole rest in both staves. The melody then enters in the right hand with a series of eighth-note chords, starting on B-flat. The left hand provides a steady accompaniment of eighth-note chords. Dynamics include *f* (forte) and *ff* (fortissimo). The introduction concludes with a fermata over the final chord.

The first vocal entry is marked *[f] grandioso*. The vocal line (soprano) begins with the lyrics: "Эй, тру-ба-чи раз-бу-ди-те всё жи-во-е, ба-ра бан-щик всех зо-ви к по-хо-ду". The piano accompaniment consists of chords and eighth-note patterns. Dynamics include *f* (forte).

The vocal line continues with the lyrics: "в го-ры! Ут-ром под-ни-мем мы зна-мя бо-е-во-е на зуб-". The piano accompaniment continues with chords and eighth-note patterns. Dynamics include *f* (forte).

ча - тых сте - нах Кас - тел - ло - ра. Мы ни - ког - да ни - че -

sf *mf*

го так не же - ла - ли, как вра - га о - кру - жить и раз - бить!

Ждет всех нас и бо - гат - ство и сла - ва, и не ма - ло мы по - че - стей до -

бу - дем, смо - жем мы сла - ву и

по - че - сти до - быть! Эй, тру - ба - чи, раз - бу -

ди - те все жи - во - е, ба - ра - бан - щик всех зо - ви к по - хо - ду в го - ры!

Ут - ром под-ни - мем мы зна-мя бо - е-во - е на зуб - ча - тых сте-нах Ка-стел-

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is a vocal line in G major, with lyrics in Russian. The middle and bottom staves form a piano accompaniment, featuring a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes.

ло - ра. Мы ни - ко-гда ни - че-го так не же-ла - ли, как вра

The second system continues the musical score. The vocal line (top staff) has a dynamic marking of *ff* (fortissimo) at the beginning. The piano accompaniment (middle and bottom staves) includes a dynamic marking of *p* (piano) in the bass line.

_га о - кру - жить и раз-бить!

The third system concludes the musical score. The vocal line (top staff) ends with a final note. The piano accompaniment (middle and bottom staves) continues with the same rhythmic pattern.

Ждет всех нас и бо-гат-ство и сла-ва, смо-жем

The first system of the musical score. It consists of a vocal line (treble and bass staves) and a piano accompaniment (treble and bass staves). The vocal line is in a key with one flat (B-flat) and has a 4/4 time signature. The lyrics are: "Ждет всех нас и бо-гат-ство и сла-ва, смо-жем". The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern in the right hand and a more active bass line in the left hand.

по-че-сти в бит-ве добыть! Ждет в по-хо-

The second system of the musical score. It continues the vocal and piano parts. The lyrics are: "по-че-сти в бит-ве добыть! Ждет в по-хо-". The piano accompaniment continues with the same eighth-note pattern in the right hand, while the left hand has a more complex, moving bass line.

-де и сла-ва и бо-гат-ство, смо-жем по-че-сти в бит-ве до
че-сти в бит-ве до

The third system of the musical score. It continues the vocal and piano parts. The lyrics are: "-де и сла-ва и бо-гат-ство, смо-жем по-че-сти в бит-ве до че-сти в бит-ве до". The piano accompaniment continues with the same eighth-note pattern in the right hand, while the left hand has a more complex, moving bass line.

быть, смо - жем по - че - сти, сла - ву, бо - гат - ство до -
 быть! до -

(8) - 1

быть! Ждет в по - хо - де и сла -
 быть!

- ва и бо - гат - ство, смо - жем по - че - сти в бит - ве до -
 че - сти в бит - ве до -

8va

быть, смо - жем по - че - сти, сла - ву, бо - гат - ство до -
 быть! до -
 (8)

быть! Там всех нас ждет до - бы - ча, бо - гат - ство насждет, по - ра у - же ид - ти в по -
 быть!

ход, по - ра у - же ид - ти в по - ход. Мы ни - когда ни - че
ppp staccato *pp*

Музыкальный фрагмент, состоящий из вокальной партии и фортепианного сопровождения. Вокальная партия написана для сопрано и альт, с нотами и русскими текстами. Фортепианное сопровождение включает правую и левую руки, с аккордами и мелодическими линиями. В начале фрагмента есть акцент (>) на первом такте.

Вокальный текст:
 _го так не же - ла - ли, как вра - га о - кру - жить и раз-

Музыкальный фрагмент, состоящий из вокальной партии и фортепианного сопровождения. Вокальная партия написана для сопрано и альт, с нотами и русскими текстами. Фортепианное сопровождение включает правую и левую руки, с аккордами и мелодическими линиями. В начале фрагмента есть акцент (>) на первом такте.

Вокальный текст:
 бить! Ждет всех нас и бо-

Музыкальный фрагмент, состоящий из вокальной партии и фортепианного сопровождения. Вокальная партия написана для сопрано и альт, с нотами и русскими текстами. Фортепианное сопровождение включает правую и левую руки, с аккордами и мелодическими линиями. В начале фрагмента есть акцент (>) на первом такте.

Вокальный текст:
 гат - ство и сла - ва, смо - жем по - че - сти в бит - ве до-

dim. *rall.*
 быть! По-ра нам в по-ход! Нас
dim.
ppp *rall.*

сла - ва там ждет!

ARALASH XOR UCHUN

ASSALOM, HAYOT

Sh.Yormatov musiqasi

Biz - lar en - di o's - pi - rin

Dil - da or - zu - lar yuk - sak

chor - lar ez - gu

ish - lar - ga Bu yosh yu - rak, yosh yu - rak

O's - pi - rin - lik qan - day soz

U jo'sh - qin - lik ha - ro -

ha - ro - rat Eng mu - hi - mi ol - din - da

rat

tu - g'i - la - jak ja - so - rat As - sa - lom

as - sa - lom

ha - yot sa - lom ha - yot

As - sa - lom

This system contains the first two measures of the piece. The vocal line begins with a half rest, followed by a half note 'ha - yot' and a quarter note 'sa - lom ha - yot'. The piano accompaniment starts with a half note chord, followed by a half note chord, and then a quarter note chord.

ha - yot mun - cha - lar qı - zıq bu ha - yot

Bu ha - yot

This system contains measures 3 and 4. The vocal line continues with 'ha - yot mun - cha - lar qı - zıq' and then a repeat sign followed by 'bu ha - yot'. The piano accompaniment continues with a half note chord, followed by a half note chord, and then a quarter note chord.

cha - ma - ni - da biz bax - ti - yor o's - pi - rin

Takrorlash uchun

This system contains measures 5 and 6. The vocal line continues with 'cha - ma - ni - da biz bax - ti - yor o's - pi - rin'. The piano accompaniment continues with a half note chord, followed by a half note chord, and then a quarter note chord.

biz bax - ti - yor o's - pi - rin.

ff

DEYDI-YO O'zbek xalq qo'shig'i

N.Sharaftiyeva xor uchun qayta ishlagan

Sho'x, hazil

f Dey- di- yo

f Dey- di- yo

f Dey- di- yo

f Dey- di- yo

ni- ma ni- ma ni- ma dey- di

mp na- na- na

mp na- na- na- na

② *mf*

Dey- di- yo, dey- di- yo

na- na- na na- na- na

na- na- na na- na na- na- na na- na

ro'- mo- li bor dey- di- yo. Ro'- mo- li- ni

na- na- na na- na- na

na- na- na na- na na- na- na na- na

u- chi- da tu- mo- ri bor dey- di- yo.

na- na- na na- na- na

na- na- na na- na na- na- na na- na

③

Dar- yo- lar- ni ul yu- zi- da mi- no- ra- man dey- di.

na na na na

na na na na

Mi- no- ra- ga su- yan- gan qiz bo- la- man dey- di.

na na na na

1. Yakkaxon
④ 2. Qizlar xori *mp*

Chin- ni- mi- di so- pol- mi pi- yo- la- man dey- di(i).

Qizlar chertib

2. Yakkaxon

dey- di. Shu yi- git- ga choy ber- ga- ni u- yo- la- man

⑤ *mf*

dey- di. Dey- di- yo, dey- di- yo Ro'- mo- li bor

na- na- na na- na- na na- na- na na- na

The image shows a musical score for a lullaby. It consists of three staves: a vocal line (treble clef) and two piano accompaniment lines (treble and bass clefs). The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are in Italian. The vocal line has three measures of music, followed by a rest. The piano accompaniment has three measures of music, followed by a rest. The lyrics are: "dey- di- yo", "Ro'- mo- li- ni", "u- chi- da", "na- na- na", "na- na- na", "na- na- na".

Measure	Vocal Line (Lyrics)	Piano Line 1 (Lyrics)	Piano Line 2 (Lyrics)
1	dey- di- yo		na- na- na
2	Ro'- mo- li- ni	na- na- na	na- na- na
3	u- chi- da		na- na- na

tu- mo- ri bor
 na- na- na
 na- na- na- na- na

dey- di- yo
 na- na
 Dar- yo- lar- ni

⑥ *f*

The image shows a musical score for the song 'Ave Maria' by Franz Schubert. It is written for voice and piano. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The score is divided into three measures. The lyrics are in Turkish: 'na- ul yu- zi- da bir tup pa- lak dey- di.' The vocal part is written on a treble clef staff, and the piano accompaniment is written on a bass clef staff. The piano part features a simple harmonic accompaniment with a steady bass line and a more active treble line.

na- ul yu- zi- da bir tup pa- lak dey- di.

The musical score is written for three parts: Soprano, Alto, and Piano. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are in Uzbek.

Soprano Part:

- Measure 1: *na- na* (with a fermata over the second 'na')
- Measure 2: *na* (with a fermata)
- Measure 3: *na- na* (with a fermata over the second 'na')

Alto Part:

- Measure 1: *Bir tup pa- lak*
- Measure 2: *ta- gi- da*
- Measure 3: *qo'sh han- da- lak*

Piano Part:

- Measure 1: Accompaniment for the first two measures of the vocal lines.
- Measure 2: Accompaniment for the second measure of the vocal lines.
- Measure 3: Accompaniment for the third measure of the vocal lines.

⑦

na ho

dey- di, qo'sh han- da- lak ya- rim xom

1. 2.

ya- ri- mi pish- gan dey- di(i) dey- di.

ho

f

dey- di, dey- di suy- ga- nin- giz

Biz- lar- dan ham or- tiq- mi- kin suy- ga- nin- giz

⑧ *mf*

dey- di. Dey- di- yo, dey- di- yo

dey- di. na- na- na

na- na- na na- na

Ro'- mo- li bor dey- di- yo Ro'- mo- li- ni

na- na- na na- na- na na- na- na

o- ber- gan a- ka- si bor dey- di- yo.

na- na- na na- na- na na- na- na

⑨ Ro'- mo- li ni o- ber- gan a- ka- si bor

na- na- na na- na- na na- na- na

mp a- ka- si bor **sekinlab** Dey- di- yo

a- ka- si bor

КАТИП

B.Umidjonov qayta ishlagan

Vazmin

S. *mf* Ус-кю да-ра ги - де - ри - кен ал-ды-да бир яс-мур о - мур

A. -

T. -

B. -

mf

S. А - ман а - ман э - те - ги га - мур о, эл - не - ка - ры - шир

A. ка - ти - би - мин се - ти - ре - си у - зун э - те - ги - га мур о,

T. -

B. -

S. ка - ти - би - мин се - ти - ре - си у - зун э - те - ги га мур

A. Ка-ти-би - ме ко-ла-лы-ды чум-лек не-гю-зел я - хы - шыр

T. ла - ри - ла ла - ри-ла яр - ри ла ла яр-ри ла ла

B. *mf* -

АМАН АВЧИ

B.Umidjonov qayta ishlagan

Shoshilmay

S. Яр

A.

T. ла ла ла *simile*

B.

1. А - ман ав -
2. Бу даг - лар -

- жы де

Ву-ру-ма бе - ни бен бу-да -

о о

гын ай ба-лан ма-ра - лы ах ям.

яр

о

ям.

яр(о)

ла ла ла *simile*

ма - ра - лы - ям хем йа - ра -

This system contains the first three measures of a musical piece. It features a vocal melody in the upper staves and a piano accompaniment in the lower staves. The lyrics are 'ма - ра - лы - ям хем йа - ра -'. The music is in a minor key, indicated by the one flat in the key signature.

лы Ав - жы ву - ру - муш ай ба - лам я - ра - лы -

о о яр яр

This system contains measures 4 through 7. It includes a repeat sign at the beginning of measure 4. The lyrics are 'лы Ав - жы ву - ру - муш ай ба - лам я - ра - лы -'. Below the piano part, there are vocalizations 'о о яр яр' corresponding to the notes in measures 6 and 7.

ям. ям.

ла ла ла

This system contains measures 8 through 10. It features a repeat sign at the beginning of measure 8. The lyrics are 'ям. ям.' for the first two measures and 'ла ла ла' for the last measure. The piano part continues with a steady accompaniment.

MUSTAQILLIKKA BAG'ISHLOV
Xor va simfonik orkestr uchun ODA (Klavir)

Mirzo Kenjabek so'zi

Avaz Mansurov musiqasi

Allegretto

The musical score is written for piano in 6/8 time, key of B-flat major. It consists of four systems of piano accompaniment. The first system starts with a forte (f) dynamic and features a trill in the right hand. The second system continues the trill and includes a 7-measure rest. The third system features a 7-measure rest and a trill. The fourth system starts with a mezzo-forte (mf) dynamic and includes a trill. The score is written for piano with a grand staff (treble and bass clefs).

① Yigitlar: Qizlar:

Bir-lash-gan el ti-la-gi-da qa-not bo'-lur, yor, yor, qa-not bo'-lur,

yor, yor...

(b) (b)

f *trm*

Yigitlar:

Tu - g' i yuk - sak

mf

Qizlar:

er - lar yur - ti o - zod bo' - lur, yor - yor, o - zod bo' - lur, yor - yor...

f

tr

② Qizlar:

Ya - rat - gan deb,

mf

Yigitlar:

so - diq bo' l - sa o' z yur - ti - ga, yor - yor, o' z yur - ti - ga, yor - yor,

Qizlar:

El - ning ik - ki

mf

Yigitlar:

dun - yo - si ham o - bod bo' - lur, yor - yor, o - bod bo' - lur, yor yor...

f

③ Qizlar: Yigitlar: Qizlar:

O - bod bo' - lur, o - bod bo' lur, O - bod bo' - lur, o - bod bo' - lur, el ti - la - gi - da

mf

Yigitlar: Birga:

qa - not bo' - lur, qa - not bo' - lur, qa - not bo' - lur. El - ning ik - ki dun - yo - siham o - bod bo' - lur,

yor, yor...

f

yor, yor...

f

tr

④ Birga:
Mard o - na - lar,

mard o - na - lar meh - rin ich - gan uy - g'oq e - lim,

To'rt ming yil - lik, to'rt ming yil - lik yo'l-ni kech-gan o't-roq e - lim

mf ⑤

Dav-la- ting - ni a-s(i)r-lar - dan as-rab o't-

gil, as-rab o't - gil, er - ku iy - mon bo'l-sin sen-ga bay-

roq, e-lim!

tr *tr*

f ⑥ Birga:

Bir-lash-gan el ti-la-gi-da qa-not bo'-lur,

Qizlar:

yor - yor, Qa-not bo'-lur, yor - yor...

Birga:

Tu-g'i yuk-sak er-lar yur-ti o-zod bo'-lur,

Qizlar:

yor - yor, o - zod bo' - lur yor - yor...

(b) (b)

f

tr

⑦ Qizlar:

Yur - ti bor - ning yu - ra - gi - da

mf

or bo' - la - di,

tr

Yigitlar:

Mard u - lus - ga aj - dod ru - hi yor bo' - la-

f ⑧ Birga:

-di Tu-ron yer - ning bir bo' - la-gi

O'z-be - kis - ton, O'z-be - kis - ton,

Birga:

To - ki dun - yo tur - gu - ni - cha bor bo' - la - di,

bor bo'-la-di, yor - yor! (zarbli cholg'ular)

ff

⑨

sf

f Φ

Hey...

ff

8vb

ADABIYOTLAR

1. **Дмитриевский Г.** Хороведение и управление хором. М., 1957.
2. **Гудкова Е.А.** Узбекская хоровая литература. Т., 1974.
3. **Sharafiyeva N.** Xorshunoslik. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. T., 1987.
4. **Ro'ziyev Sh.** Xorshunoslik. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. T., 1987.
5. **Jumayeva L.X.** O'zbek xor musiqasi tarixidan. T., 2000.
6. **Sharafiyeva N.** Xor sinfi. T., 2005.

MUNDARIJA

Soʻz boshi	3
------------------	---

I BOʻLIM. XORSHUNOSLIK

Xor sanʼati tarixidan	4
Markaziy Osiyo mamlakatlarida xor sanʼatining rivojlanishi	6
Professional xor ijrochiligi	7
XX asrning soʻnggi choragidagi rivojlanish	9
Qoʻshiqchilik ovozlari va ularning tavsifi	13
Xor, uning turlari va koʻrinishlari	14

II BOʻLIM. XOR JAMOALARI BILAN ISHLASH USLUBIYOTI

Xor jamoasi tashkil etish	17
Vokal-xor madaniyati	17
Ovoz qoʻyish jarayoni	18
Ansaml	21
Xorni sozlash	21
Talaffuz (diksiya)	26
Musiqiy ifodaviylik vositalari	30
Xor repertuarini shakllantirish	31
Xor dirijorlari – xor jamoasining rahbari	32

XOR JAMOALARINI TASHKIL ETISH VA ULAR BILAN ISHLASHDA BOSHLANGʻICH REPERTUARNI SHAKLLANTIRISH UCHUN NOTA ILOVASI

Bolalar xor jamoasi uchun	33
Ayollar xori uchun	42
Erkaklar xori uchun	49
Aralash xor uchun	62
Adabiyotlar	86

G.MANSUROVA

**XORSHUNOSLIK VA
XOR JAMOALARI BILAN ISHLASH USLUBIYOTI**

*Madaniyat, san'at kollejlari hamda
akademik litseylari uchun o'quv qo'llanma*

Toshkent — «Yangi nashr» — 2008

Muharrir *T.Alimov*
Texnik muharrir *T.Smironova*
Musahhih *Sh.To'ychiyeva*
Kompyuterda tayyorlovchi *Baxtiyor Ashurov*

Bosishga 25.12.2007-y. da ruxsat etildi. Bichimi 60x90 $\frac{1}{8}$. Tayms garnituras. Ofset bosma.
11,0 shartli bosma toboq. 11,0 nashr tobog'i. Jami 500 nusxa. Bahosi shartnoma asosida.

«Yangi nashr» MCHJ nashriyoti. Toshkent, Jarariq, 15/108-uy.

«Polipaper» QK bosmaxonasida bosildi. Toshkent, J. Obidova ko'ch., 160-uy.